

Ստրասբուրգ, 29-ը հունվարի 2019թ.

CommDH(2019) 1

Թարգմանված տարբերակ

**ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՀԱՆՁՆԱԿԱՏԱՐ
ԴՈՒՆՅԱ ՄԻՅԱՏՈՎԻՉԻ
ՁԵԿՈՒՅՑԸ**

**2018թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 16-20 ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻՆ ՀԱՁՈՐԴԻՎ**

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ	1
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	4
1 ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԿԱՆԱՆՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ	5
1.1. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	5
1.1.1. ԻՐԱՎԱԿԱՆ, ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	5
1.1.2. ԿԱՆԱՆՑ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻՆ ԵՎ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆԸ	7
1.1.3. ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ	9
1.1.4. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ և ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	11
1.2. ԲՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՆԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ	13
1.2.1. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՇՏ	15
1.2.2. ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ ԵՎ ԱՊԱՍՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ	16
1.2.3. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	19
2 ՈՐՈՇ ԽՈՑԵԼԻ ԿԱՄ ԱՆԱՊԱՀՈՎ ԽՄԲԵՐԻ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	20
2.1. ՀԱՇՄԱՆԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ՄԱՐԴԱՆՑ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	20
2.1.1. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ	21
2.1.2. ԻՐԱՎՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՆԿԱՄ ԱՊՐԵԼՈՒ և ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՆԵՐԱՌՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ	22
2.1.3. ՆԵՐԱՌՎԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ	25
2.1.4. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	26
2.2. ԵՐԵՄԱՆԵՐԻ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	28
2.2.1. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ	28
2.2.2. ԱՂՔԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԵՐԵՄԱՆԵՐ	28
2.2.3. ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՏԱԿ ԵՎ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ԵՐԵՄԱՆԵՐ	30
2.2.4. ՍԵՌԱԿԱՆ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ և ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	33
2.2.5. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	33
2.3. ՏԱՐԵՑՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	34
2.3.1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ և ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐ	34
2.3.2. ԱՂՔԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԱՐԵՑ ԱՆՁԻՆՔ	35
2.3.3. ՄԱՏՉԵԼԻ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ	36
2.3.4. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	37
2.4. ԼԳՐՏԻ ԱՆՁԱՆՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	38
2.4.1. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	38
2.4.2. ՀԵՏԱԳԱ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՆՁՆԱԿԱՍԱՐԻ ԱՅՑԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ԵՎ ԴՐԱՆԻՑ ՀԵՏՈ	40
2.4.3. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	41
3 ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆԱԽԿԻՆՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՈՏՆԱՀԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՇՎԵՏՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	42

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

Հանձնակատար Դունյա Միյատովիչը և նրա գլխավորած պատվիրակությունը Հայաստան այցելեցին 2018թ. սեպտեմբերի 16-20-ը: Այցի ընթացքում հանձնակատարը քննարկումներ ունեցավ կանանց իրավունքների, գենդերային հավասարության և ընտանեկան բռնության, անապահով և խոցելի խմբերի մարդու իրավունքների, ինչպես նաև մարդու իրավունքների նախկին խախտումների առնչությամբ հաշվետվողականության հետ կապված հարցերի շուրջ: Սույն զեկույցի հիմնական խնդրո առարկաներն են՝

Կանանց իրավունքները, գենդերային հավասարությունը և ընտանեկան բռնությունը

Հանձնակատարը մտահոգված է, որ կանայք Հայաստանում էականորեն թերնեկայացված են հանրային որոշումների կայացման գործընթացում: Նա կոչ է անում իշխանություններին՝ երաշխավորել կանանց լիարժեք և արդյունավետ մասնակցությունը, ինչպես նաև հանրային կյանքի բոլոր մակարդակներում առաջնորդության հավասար հնարավորությունները, ներառյալ կյանքի և հասարակության բոլոր բնագավառներում սեռի հիմքով խտրականությունը արգելող համապարփակ օրենքի ընդունումը, այդ թվում՝ խախտման պարագայում արդյունավետ պատիժները, ինչպես նաև պետական պաշտոններում ավելի մեծ թվով կանանց նշանակումը: Կոչ անելով իշխանություններին հանրային որոշումների կայացման մեջ կանանց մասնակցության կոնկրետ և հավակնոտ թիրախներ սահմանելուն, ներառյալ գենդերային քվոտաները, նաև այլ դրական գործողություններ/ժամանակավոր հատուկ միջոցառումները՝ հանձնակատարը առաջարկում է նաև, որ իշխանություններն ավելին անեն՝ քաջալերելու կանանց և աղջիկներին ակտիվորեն ներգրավել հանրային կյանքում՝ օրինակ խթանելով կանանց հավասարության դրական օրինակները և առաջամարտիկներին: Զբաղվածության ոլորտում հանձնակատարն առաջարկում է, որ որոշիչ քայլեր ձեռնարկվեն արդյունավետ կերպով ապահովելու աշխատանքի հավասար վարձատրությունը, նաև կանանց համար աշխատաշուկայի հավասար մատչելիությունը, ներառյալ՝ կանանց համար վտանգավոր հայտարարված մասնագիտությունների ցանկի վերացումը: Նկատելով, որ գենդերային խտրական կարծրատիպերը շարունակում են խոչընդոտել հավասարությանը Հայաստանում՝ հանձնակատարն առաջարկում է բարձրացնել հանրային իրազեկումը և խթանել գենդերային հավասարությունը, հատկապես կրթության միջոցով:

Հանձնակատարը ողջունում է ընտանեկան բռնության դեմ օրենսդրական դաշտի բարելավման ուղղությամբ Հայաստանի արձանագրած նշանակալի առաջընթացը և գոհունակությամբ նկատում է, որ այս փոփոխությունները զուգակցվել են այս հարցի վերաբերյալ բաց բանավեճով և հասարակական կարծիքի տեսանկյունի փոփոխությամբ: Նա կոչ է անում, որ Հայաստանը վավերացնի Ստամբուլի կոնվենցիան՝ ապահովելով ազգային նոր օրենսդրության արդյունավետ կիրարկումը: Մասնավորապես, նա կոչ է անում իշխանություններին մեծացնել ընտանեկան բռնության գոհերի ապաստարաններում տեղերի քանակը և անդրադառնալ այսպիսի ապաստարաններում գտնվող երեխաների կրթության մատչելիության ապահովման հարակից հարցին:

Մարդու իրավունքները կոնկրետ խոցելի և անապահով խմբերում

Հանձնակատարը գոհունակությամբ տեղեկացավ, որ իշխանությունները հստակ հանձնառություն են ստանձնել հաշմանդամություն ունեցող անձանց ապահիստիտուցիոնալացման ուղղությամբ: Հիշատակելով հաշմանդամություն ունեցող անձանց պետական աջակցության իրավական դաշտի ընթացիկ վերանայումը՝ նա առաջարկում է, որ նոր օրենսդրությունը կոնկրետ լուծումներ նախատեսի՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց վերաբերող բոլոր որոշումների կայացման գործընթացներում նրանց ներգրավելու համար: Մասնավորապես, հանձնակատարը կոչ է անում իշխանություններին վերջ դնել հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող անձանց լիակատար խնամակալությանը և անցնել իրենց փոխարեն այլոց կողմից որոշումների կայացման մոդելից դեպի օժանդակությամբ կայացված որոշումների ռեժիմի բոլոր այն անձանց համար, ովքեր կունենան այսպիսի օժանդակության կարիք: Պարզելով, որ հաշմանդամություն ունեցող անձանց հաստատություններում մեկուսացնելը ավելի է խորացնում նրանց սոցիալական լուսանցքայնությունը՝ հանձնակատարը ողջունում է Հայաստանի իշխանությունների կողմից նախատեսված ապահիստիտուցիոնալացման միջոցառումները, ներառյալ՝ մեծ պետական ստացիոնար հաստատություններում հաշմանդամություն ունեցող անձանց պահելու քաղաքականության աստիճանական դուրս մղումը հօգուտ հասարակությունում ապրելու միջոցառումների՝ առավելագույնի հասցնելով ինքնավարությունն ու անկախությունը: Ավելին, հանձնակատարը ողջունում է մինչև 2025թ. ամբողջ կրթահամակարգը ներառական դարձնելու Կառավարության հանձնառությունը և առաջարկում է, որ հատուկ ուշադրություն դարձվի՝ ապահովելու ներառական կրթությունը նախադպրոցական մակարդակում և վարելու ապահիստիտուցիոնալացման քաղաքականություն հաշմանդամություն ունեցող և չունեցող երեխաների համար հավասարապես: Հանձնակատարը առաջարկում է, որ Հայաստանն ամրապնդի այս ոլորտում միջազգայնորեն ստանձնած իր հանձնառությունները՝ ընդունելով վերանայված Եվրոպական Սոցիալական Խարտիայի լրացուցիչ դրույթները և վավերացնելով անհատական և կոլեկտիվ բողոքները հնարավոր դարձնող գործիքները: Վերջապես, նա քաջալերում է ձեռնարկել ավելի մեծ թվով պետական գործողություններ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին հանրային իրազեկության բարձրացման ուղղությամբ:

Հանձնակատարն առաջարկում է, որ Հայաստանն մեծացնի իր ջանքերը՝ պայքարելու երեխաների աղքատության դեմ և երաշխավորելու բոլոր երեխաների պատշաճ կենսամակարդակ ունենալու իրավունքը: Հանձնակատարը գտնում է, որ հատկապես մտահոգիչ է սոցիալ-տնտեսական դժվարություններ ունեցող ծնողների կողմից երեխաներին պետական խնամքին հանձնելու երևույթը: Ողջունելով երեխաների խնամքը վերականգնելու համար ծնողներին միջոցներ հատկացնելու իշխանությունների ջանքերը՝ նա քաջալերում է շարունակել և ընդլայնել այսպիսի աջակցությունը՝ խթանելով խնամակալությունը, ներառյալ հաշմանդամություն ունեցող երեխաների համար, այն իրավիճակներում, երբ այս տեսակի խնամքը բխում է երեխայի լավագույն շահից: Հանձնակատարը առաջարկում է նաև, որ Հայաստանը բարելավի բոլոր երեխաներին

սեռական շահագործումից և սեռական բռնությունից պաշտպանող իրավական դաշտը՝ մասնավորապես վավերացնելով Եվրոպայի Խորհրդի Լանցարոտեի կոնվենցիան:

Հանձնակատարը գտնում է, որ Հայաստանում տարեցների սոցիալական պաշտպանության ներկայի մակարդակը հիմնականում անբավարար է: Հաշվի առնելով, որ աղքատության դեմ որոշիչ գործողությունների ձեռնարկումը անմիջական և դրական ազդեցություն կունենա Հայաստանում տարեցների բարեկեցության և արժանապատվության վրա՝ հանձնակատարը առաջարկում է նաև, որ իշխանությունները հաշվի առնեն ծերության թոշակի ընդհանուր մակարդակի բարձրացումը: Հանձնակատարը առաջարկում է նաև, որ իշխանությունները շարունակեն իրենց ջանքերը՝ տանը կամ համայնքում առաջնային և մասնագիտացված առողջապահական ծառայությունների հասանելիությունը բարձրացնելու և անդրադառնալու տարեցներին ուղղված մասնագիտացված ծառայություններ մատուցող բժիշկների, հոգեբույժների և հոգեբանների պակասի խնդրին:

ԼԳԲՏԻ անձանց իրավունքների կապակցությամբ հանձնակատարն առաջարկում է, որ իշխանությունները արագ ընդունեն համապարփակ օրենք խտրականության դեմ, որը առանձնահատուկ կերպով պետք է ներառի հստակ անդրադարձ սեռական կողմնորոշմանը և գենդերային ինքնությանը (SOGI): Ավելին, հանձնակատարը կոչ է անում իշխանություններին արագ և հստակ քայլեր ձեռնարկել Հայաստանում ԼԳԲՏԻ անձանց թիրախավորող բռնության, ստեղծության խոսքի և ստեղծության հանցագործությունների բոլոր դեպքերի դեմ և երաշխավորել բոլոր այս դեպքերի պատշաճ կերպով դատապարտումը, հետաքննումը և դատական կարգով հետապնդումը: Վերջապես, նա կոչ է անում խորհրդարանականներին, միանշանակ կերպով մերժել ցանկացած օրենսդրական նախաձեռնություն, որը կարող է խախտել ԼԳԲՏԻ անձանց իրավունքները կամ նպատակ հետապնդել խթանելու հակա-ԼԳԲՏԻ տրամադրություններ:

Մարդու իրավունքների նախկին խախտումների վերաբերյալ հաշվետվողականություն

Հանձնակատարը ողջունում է Հայաստանի ձեռնարկած քայլերը՝ վերջապես քրեական պատասխանատվություն սահմանելու 2008թ. մարտին բռնի գործողությունների ընթացքում ունեցած զոհերի համար և փակել Հայաստանի նորագույն պատմության այս ցավալի էջը: Սակայն նա ընդգծում է, որ կարևոր է այս գործընթացն իրականացնել զգուշորեն և խստագույնս հավատարիմ մնալով իրավունքի գերակայության, դատական անկախության, արդար դատաքննության թափանցիկության և երաշխավորման սկզբունքներին, որպեսզի բացառվի ենթադրյալ վրեժի քաղաքականության կամ ընտրովի արդարադատության որևէ մեղադրանք: Նա կոչ է անում նաև Հայաստանի իշխանություններին պաշտպանել քրեական հանցանքի մեջ մեղադրվող ցանկացած անձի անմեղության կանխավարկածը և խուսափել բևեռացնող, խարանդ կամ հրահրող ձևակերպումներից իրենց հասարակական դիսկուրսում, որն, ըստ հանձնակատարի, խոչընդոտ է համախմբված հասարակություն ձևավորելու և անցյալի պառակտումները հաղթահարելու համար:

ներածություն

Եվրոպայի Խորհրդի Մարդու Իրավունքների Հանձնակատար Դունյա Միյատովիչը (հանձնակատար) այցելեց Հայաստան 2018թ. սեպտեմբերի 16-20-ը¹: Այցի թեմաները ներառում էին մի շարք հարցեր՝ կանանց իրավունքներ, գենդերային հավասարություն և ընտանեկան բռնություն (այս զեկույցի բաժին 1), խոցելի և անապահով որոշակի խմբերի մարդու իրավունքներ (բաժին 2), նաև մարդու իրավունքների նախկին խախտումների վերաբերյալ հաշվետվողականության հետ կապված հարցեր (բաժին 3):

Իր այցի ընթացքում հանձնակատարը հանդիպեց Ազգային ժողովի նախագահ Արա Բարլոյանի, վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի, Արտաքին գործերի նախարար Զոհրաբ Մնացականյանի, նաև Գլխավոր դատախազի տեղակալներ Արմեն Հարությունյանի, Դավիթ Մելքոնյանի և Հայկ Ասլանյանի հետ: Ի լրումն, հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությունը հանդիպումներ ունեցավ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարար Մանե Թանդիլյանի և նրա տեղակալներ Արսեն Մանուկյանի և Զարուհի Բաթոյանի, Կրթության և գիտության փոխնախարար Արևիկ Անափիոսյանի, Արդարադատության փոխնախարար Վիգեն Քոչարյանի, Առողջապահության փոխնախարար Անահիտ Աթանեսյանի, Քննչական կոմիտեի նախագահ Արթուր Ղամբարյանի և նրա գործընկերների, ինչպես նաև Ոստիկանության պետի առաջին տեղակալ, գնդապետ Արման Սարգսյանի և ոստիկանության այլ բարձրաստիճան սպաների հետ: Հանձնակատարը և նրա գլխավորած պատվիրակությունը հանդիպումներ ունեցան նաև մարդու իրավունքների պաշտպան Արման Թաթոյանի, քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների, քաղաքագետների և իրավագետների, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչների և Հայաստանում հավատարմագրված դիվանագետների հետ:

Գտնվելով Հայաստանում՝ հանձնակատարը նպատակ ուներ այցելել խնդրո առարկա հանդիսացող թեմաներին առնչվող վայրեր: Երևանում նա այցելեց «Կանանց աջակցության կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից գործարկվող ընտանեկան բռնության զոհերի ապաստարան, «Ձորակ» հոգեբուժական խնամքի կենտրոն՝ պետական մի մեծ հաստատություն, որը մտավոր կամ հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող մեծահասակներին շուրջօրյա խնամք է տրամադրում, ինչպես նաև Նորքի մանկատուն, որը պետական խնամքի տուն է հաշմանդամություն ունեցող և չունեցող մանկահասակ երեխաների համար: Հանձնակատարը այցելեց նաև Հայաստանի հյուսիսում՝ Սպիտակ քաղաքի մոտակայքում գտնվող տեղական ՀԿ-ի կողմից գործարկվող թեթև հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող խնամքի փոքր կենտրոն:

Հանձնակատարը ցանկանում է շնորհակալություն հայտնել Հայաստանի իշխանություններին իր այցի կազմակերպման գործում աջակցության և թե՛ իրեն, թե՛ պատվիրակությանը ցուցաբերված գերազանց համագործակցության համար: Նա ցանկանում է նաև շնորհակալություն հայտնել Հայաստանում հանդիպած բոլոր անձանց՝ ընդունելության և իրենց գիտելիքներն ու կարծիքները կիսելու

¹ Հանձնակատարին ուղեկցում էին Հանձնակատարի գրասենյակի փոխտնօրեն Բոյանա Ուռումովան և խորհրդական Անդրժեյ Մանցեվիչը:

համար: Վերջապես հանձնակատարը երախտապարտ է Ստրասբուրգում Հայաստանի մշտական ներկայացուցչությանը այցից հետո որոշ հավելյալ տեղեկությունների և պարզաբանումների ստացման գործում արժեքավոր աջակցության համար:

Սույն զեկույցը ներառում է Հայաստանում իրավիճակը առ այցի վերջին օրը, եթե այլ բան նշված չէ:

1 գենդերային հավասարություն ԵՎ կանանց իրավունքներ

1.1. գենդերային հավասարություն

Չնայած վերջին տարիներին գրանցված համեստ առաջընթացի, կանայք Հայաստանում շարունակում են տուժել քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական կյանքում լուրջ անհավասարություններից, ինչպես վկայում են գենդերային հավասարության և կանանց հզորացման մի քանի միջազգային վարկանիշներ: Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի (WEF) 2017թ. «Գլոբալ գենդերային անհավասարության զեկույցը» 144 երկրների շարքում Հայաստանին դասակարգել է 97-րդ տեղում²: Հայաստանը 83-րդն է 2017թ. կանանց Մարդկային զարգացման ինդեքսում (HDI)³, որը Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Զարգացման Ծրագրի (UNDP) վարկանիշավորումն է և ներառում է ընդամենը 190 երկիր: Բացի այդ, Հայաստանը 128 երկրներից 64-րդն է «Economist Intelligence Unit»-ի 2012թ. կանանց տնտեսական հնարավորությունների ինդեքսում⁴:

1.1.1. իրավական, ինստիտուցիոնալ եվ քաղաքականության շրջանակը

1993թ. Հայաստանը միացավ բոլոր հիմնական միջազգային գործիքներին, որոնք պարունակում էին գենդերային հավասարությանը վերաբերող դրույթներ⁵: Կանանց իրավունքների և գենդերային հավասարության ոլորտում Հայաստանում կիրառվելիք այլ չափորոշիչներն են Եվրոպայի խորհրդի⁶ մասնավորապես նախարարների կոմիտեի առաջարկությունը (CM) (2003)³ տղամարդկանց և կանանց քաղաքական և հանրային որոշումների կայացման մեջ

² «The Global Gender Gap Report 2017», insight report, World Economic Forum (WEF), 2017.

³ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Զարգացման Ծրագրի (UNDP) մարդկային զարգացման ինդեքս (HDI), մի [համալիր ցուցիչ](#), որը չափում է մարդկային զարգացման երեք հիմնական ոլորտներում միջին ձեռքբերումը – երկար և առողջ կյանք, գիտելիք և արժանապատիվ կենսամակարդակ:

⁴ «Women’s Economic Opportunity 2012» [index](#), Economist Intelligence Unit, 2012.

⁵ Ներառյալ, օրինակ՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագիրը (ICCPR), Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների միջազգային դաշնագիրը (ICESC) և Կանանց դեմ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման կոնվենցիան (CEDAW): 2004թ. Հայաստանը միացավ վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիային (ESC)՝ ընդունելով, որ վերջինիս հոդված 4.3-ով սահմանվող պարտավորությունն առ այն, որը ճանաչում է հավասար արժեքի դիմաց հավասար աշխատավարձ ստանալու տղամարդ և կին աշխատողների իրավունքը, ինչպես նաև Հոդված 20-ով սահմանվող պարտավորությունն առ այն, որը ճանաչում է սեռի հիմքով առանց խտրականության զբաղվածության և աշխատանքի հարցերում հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի իրավունքը: Նույն տարում Հայաստանը վավերացրեց նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության կոնվենցիայի Արձանագրություն No. 12-ը, որը սահմանում է խտրականության նկատմամբ ընդհանուր արգելքը:

⁶ Եվրոպայի խորհուրդ, «Գենդերային հավասարություն և կանանց իրավունքներ, Եվրոպայի խորհրդի [չափորոշիչները](#)»:

հավասարակշռված մասնակցության մասին⁷ և ՆԿ առաջարկությունը (2007)17 գենդերային հավասարության չափորոշիչների և մեխանիզմների մասին⁸:

Կանացի դեմ խտրականության ընդհանուր արգելքը, կարծես բավական լավ խարխաված է Հայաստանի ներպետական իրավական դաշտում: Հայաստանի՝ 2015թ.փոփոխված սահմանադրությունը⁹, ներառում է ընդհանուր հավասարության դրույթը (Հոդված 28), նաև մի հոդված, որը մասնավորապես սահմանում է կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը (Հոդված 30): Սահմանադրության Հոդված 86(4)-ը կանանց և տղամարդկանց միջև իրական հավասարությունը հանրահոշակում է որպես Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական և մշակույթի ոլորտներում պետական քաղաքականության հիմնական խնդիրներից մեկը: Կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարությունը սահմանված է նաև 2013թ. մայիսին ընդունված «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին օրենքով»: Աշխատանքային իրավունքի ոլորտում Հայաստանի Աշխատանքային օրենսգիրքը սահմանում է, որ կանայք և տղամարդիկ հավասար կամ համարժեք աշխատանքի դիմաց պետք է ստանան հավասար վարձատրություն և արգելում է խտրականությունը աշխատանքի դիմելու գործընթացում¹⁰: Հանձնակատարը տեղեկացավ նաև, որ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը նախատեսում է լրացուցիչ դրույթներ ներառել Աշխատանքային օրենսգրքում, որոնք ավելի հստակ կերպով կսահմանեն խտրականության արգելքը զբաղվածության ոլորտում: 2018թ. մարտին ընդունված «Հանրային ծառայության մասին օրենքը», ինչպես նաև «Պետական և հանրային ծառայության պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին օրենքը» հավասար վարձատրություն են սահմանում հանրային ոլորտում: Քրեական իրավունքի ոլորտում Հայաստանի Քրեական օրենսգրքի Հոդված 143-ը պատժում է խտրականության հիմքով մարդու իրավունքների խախտումները (այսպես կոչված «քաղաքացիների իրավահավասարության խախտում», ներառյալ սեռի հիմքով՝ կիրառելով տուգանքներ և նույնիսկ ազատազրկում: Սակայն հանձնակատարը հասկանում է, որ այս դրույթը առ այսօր նշանակալի նախադեպ չի առաջացրել:

2015թ. ստեղծված Վարչապետին կից Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման խորհուրդը խորհրդատվական մարմին է, որի խնդիրն է պայքարել կանանց հանդեպ խտրականության դեմ և խթանել գենդերային հավասարությունը: Խորհրդի կազմում¹¹ ընդգրկված են ընտրված նախարարներ, փոխնախարարներ և կառավարության պաշտոնյաներ, բայց հանձնակատարը հասկանում է, որ Խորհրդի ներգրավված չեն քաղաքացիական հասարակության և միջազգային

⁷ «Քաղաքական և հանրային որոշումների կայացման մեջ կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցությունը», Նախարարների կոմիտեի [Առաջարկություն](#) Rec (2003) 3 և բացատրական հուշագիր:

⁸ Նախարարների կոմիտեի [Առաջարկություն](#) CM/Rec 2007(17) անդամ պետությունների գենդերային հավասարության չափորոշիչների և մեխանիզմների վերաբերյալ, 21 նոյեմբերի 2007թ.

⁹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն՝ փոփոխված 2015թ.:

¹⁰ Հայաստանի Հանրապետության Աշխատանքային օրենսգրք, 2004թ. (հետագա փոփոխություններով), Հոդվածներ 3.1(3) և (5), 178.2 և 180.3:

¹¹ Խորհրդի կազմը կարելի է տեսնել՝ <http://www.gov.am/en/councils/members/5/>.

կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին, ի տարբերություն նախկինում գործող Վարչապետին կից կանանց հարցերի խորհրդի, որին փոխարինեց այս նոր մարմինը: Նոր խորհուրդը 2017թ. իր հիմնադրումից ի վեր միայն մի քանի նիստ է գումարել և, ըստ տեղեկությունների, միայն մեկ անգամ է ժողով արել, և թվում է, ակտիվ չի եղել 2018թ. ողջ ընթացքում:

Մինչև 2015թ. Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակում գոյություն ուներ կանանց հարցերով խորհրդականի պաշտոն: Սակայն, 2016թ. Կանանց դեմ խտրականության վերացման կոմիտեն (CEDAW կոմիտե) մտահոգություն հայտնեց¹² իր համապատասխան զեկույցներում, որ պաշտոնակալողը ակտիվորեն չի իրականացնում իր մանդատով սահմանված գործառնությունները, և հանձնակատարը հասկանում է, որ այդ հաստիքն, ի վերջո, լուծարվել է: Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը ներկայում ունի մի առանձին աշխատակից, որը հանդես է գալիս որպես կանանց իրավունքների հարցերով պատասխանատու և իրականացնում է կանանց իրավունքների հետ կապված մի շարք գործունեություններ և նախագծեր՝ ի լրումն կանանց իրավունքների խախտումների մասին բողոքների ստացման և ընթացք տալու աշխատանքների:

Հանձնակատարը վերհիշում է, որ 2016թ. CEDAW կոմիտեն մտահոգություն հայտնեց կանանց դեմ խտրականությունը արգելող համապարփակ իրավական դրույթների բացակայության առումով և քննադատեց Հայաստանի գենդերային չեզոք քաղաքականությունների և ծրագրերի նախապատվությունը¹³: Հանձնակատարին տեղեկացրեցին, որ կառավարությունը ներկայում պատրաստում է մի համապարփակ «2019-2023թթ. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործողությունների ծրագիր», որն ի շարք այլ բաների, կանդրադառնա այնպիսի հարցերի, ինչպիսիք են գենդերային խտրականությունը սոցիալ-տնտեսական ոլորտում, պետական կառավարման և հանրային որոշումների կայացման, տնտեսության, կրթության, գիտության և առողջապահության ոլորտներում կանանց մասնակցության և հնարավորությունների բարելավումը, գենդերի հիմքով խտրականության կանխարգելումը, կանանց առաջխաղացման ազգային մեխանիզմների բարելավումը և ընտանեկան բռնության կանխարգելմանը և պայքարին ուղղված օժանդակությունը :

1.1.2. կանանց մասնակցությունը հասարակական կյանքին ԵՎ որոշումների կայացմանը

Հայաստանի հանրային հատվածի ղեկավար պաշտոններում կանայք նշանակալիորեն թերներկայացված են՝ մեծապես հետ մնալով քաղաքական և հանրային որոշումների կայացման գործում տղամարդկանց և կանանց հավասարակշռված մասնակցության ՆԿ-ի (2003)3 առաջարկությամբ սահմանված հանրային որոշումների կայացման մարմիններում կանանց ներկայացվածության նվազագույնը 40% թիրախից¹⁴: Վերը նշված 2017թ. Գլոբալ գենդերային վճարման

¹² Կանանց դեմ խտրականության վերացման կոմիտեի Հայաստանի հինգերորդ և վեցերորդ միացյալ պարբերական զեկույցների ամփոփիչ [նիտարկումներ](#), 25 նոյեմբերի 2016թ., պարբերություն 12:

¹³ Idem, պարբերություն 8:

¹⁴ [Առաջարկություն](#) Rec (2003) 3, վերը նշված 7 կետում, էջեր 7, 22 և 24:

տարբերության գեկույցը 144 երկրների շարքում Հայաստանին դասակարգել է 111-րդ տեղում՝ կանանց քաղաքական իրավագործման առումով:

Հայաստանի խորհրդարանում կին անդամների տեսակարար կշիռը, որն անկասկած շատ ցածր էր, վերջին տասնամյակում աստիճանաբար աճել է: Կուսակցական ցուցակներում կին թեկնածուների քվոտայի ներդրումը փաստացիորեն կրկնապատկել է որպես Ազգային Ժողովի պատգամավոր ընտրվող կանանց թիվը՝ 2005թ. 5.3%-ից մինչև 9.9% 2016թ.¹⁵ : 2016թ. մայիսին ընդունված Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունները մեծացրեցին կանանց ներկայացուցվածությունը մինչև 25% 2017թ. խորհրդարանական ընտրություններում. արդյունքում ընտրված 105 խորհրդարանականներից 18-ը կանայք (17%) էին : Նույն փոփոխությունների շարքը¹⁶ նախատեսում է գործող քվոտան հասցնել մինչև 30%-ի բոլոր համապետական ընտրությունների համար, որոնք տեղի կունենան 2021թ. հունվարի 1-ից հետո: Հանձնակատարը հասկանում է, որ իր այցից հետո կառավարությունը Ընտրական օրենսգրքում փոփոխություններ էր նախաձեռնել, որոնք 2018թ արտահերթ ընտրությունների համար քվոտայի մինչև 30% բարձրացում էին ներառում , սակայն այս փոփոխությունների փաթեթը Ազգային Ժողովի կողմից չընդունվեց:

Գործադիրում նույնպես, ամենաբարձր, նաև մարզային և տեղական մակարդակներում որոշումների կայացմանը, ինչպես նաև դիվանագիտական ծառայությունում կանանց մասնակցությունը շարունակում է ցածր լինել: Վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի կառավարությունում ներկայում 18 նախարարներից 2-ը կանայք են (11%)՝ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի ու Մշակույթի նախարարների պորտֆելներով: Հանձնակատարը նկատում է, որ կառավարության փոփոխության արդյունքում կին նախարարների տեսակարար կշիռը չի ավելացել, որը նույնն էր իրենից առաջ պաշտոնավարած հանձնակատարի այցի ժամանակ 2014թ.¹⁷: Փոխնախարարների մակարդակում պատկերը մի փոքր ավելի դրական է՝ 57 փոխնախարարներից 8-ը կանայք են: Ինչպես 2014թ. Հայաստանի տաս մարզերից և ոչ մեկում կին մարզպետ չկար, այնպես և 2018թ. հոկտեմբերին բոլոր վեց մարզերում նոր նշանակված մարզպետները տղամարդիկ են: Սակայն հանձնակատարը տեղեկացավ, որ 10 մարզերից 5-ում կին փոխմարզպետներ կան: 2018թ. կանայք նշանակվել են նաև պետական գործակալությունների/գերատեսչությունների ղեկավար պաշտոններում, օրինակ՝ Զրային տնտեսության պետական կոմիտեում (Էներգետիկայի նախարարության ներքո գործող պետական գերատեսչություն¹⁸) և Քաղաքացիական ավիացիայի գլխավոր վարչությունում¹⁹:

¹⁵ Եվրոպայի խորհուրդ, Գեներային հավասարության հանձնաժողով, «Որոշումների կայացմանը տղամարդկանց և կանանց հավասարակշռված մասնակցություն, [Վերլուծական գեկույց](#), 2016թ. տվյալներ», սեպտեմբեր, 2017թ., էջ 23:

¹⁶ Ընտրական օրենսգրքի, 30րդ կարգադրություն 144:

¹⁷ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու Իրավունքների Հանձնակատար Նիլս Մուլիսթիլեկսի [գեկույցը](#), 10 մարտի, 2015թ., CommDH(2015)2, պարբերություն 106:

¹⁸ Տես՝ <http://www.scws.am/en>.

¹⁹ Տես՝ <http://www.gdca.am/en/staffs>.

Դիվանագիտական ծառայությունում կին դեսպանների տեսակարար կշիռը 2016թ. եղել է 10% (2005թ. 2.9% համեմատությամբ) և կին բանագնացների ու լիազոր նախարարների տեսակարար կշիռը կազմել է 25%²⁰: 2018թ. կին դեսպանների տեսակարար կշիռը մնացել է անփոփոխ՝ 48-ից միայն 5 կին դեսպան, չնայած իրավիճակը բարելավվել է դիվանագիտական ծառայության ցածր օղակներում²¹: Մինչդեռ 2016թ. կանայք կազմել են դատավորների միայն 23.5% (2005թ. 21%-ի համեմատությամբ) և Սահմանադրական դատարանի դատավորների 22.2% (2008թ. ոչ մի կին դատավորի համեմատությամբ²²): Հանձնակատարը հուսով է, որ 2015թ. ընդունված «Դատավորների թեկնածուների շրջանում գենդերային հավասարակշռության գործողությունների ծրագիրը» կնպաստի ավելի լավ գենդերային հավասարությանը:

Տեղական ինքնակառավարման մակարդակում ինքնակառավարման համակարգի վերջին փոփոխությունները, որի արդյունքում Հայաստանի համայնքները միավորվեցին, ակնհայտորեն կին ներկայացուցիչների թվի նվազման պատճառ դարձան: Պետական կառավարման ենթահամապետական մակարդակում գործող միակ գենդերային քվոտան վերաբերում է Երևանի, Գյումրիի և Վանաձորի համայնքային խորհուրդների (որոնք կոչվում են ավագանիներ) ընտրություններին, որտեղ քվոտան համապատասխանում է համապետական օրենսդիր մարմնի ընտրությունների քվոտաներին²³: Տեղական նախորդ ընտրություններին մասնակցած 983 թեկնածուից միայն 5%-ն էին կանայք և ներկա ավագանիների միայն 4.4%-ն է կին²⁴: Իրավիճակը փոքր ինչ բարվոք է Երևանի ավագանիում, որտեղ 65 անդամից 18-ը կին են (28%): Հանրապետության 54 քաղաքապետից ներկայում միայն 7-ն են կին: Այն բանից հետո, երբ 2018թ. ապրիլ-մայիսի իրադարձությունների արդյունքում Էջմիածնի և Հրազդանի քաղաքապետերը հրաժարական տվեցին, նոր վարչապետը երկու կին նշանակեց՝ որպես միջանկյալ փոխարինողներ:

1.1.3. հավասարություն զբաղվածությամբ ԱՆՈՒՄՈՒՄ

Իր վերջին՝ «Կանանց իրավագործումը տնտեսության մեջ» բանաձևում²⁵ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը (ԵԽՄՎ), նկատեց, որ անհավասարությունը զբաղվածության ոլորտում կանանց և տղամարդկանց միջև կարող է բազմազան ձևեր ընդունել, օրինակ՝ զբաղվածության և բարձր պաշտոնների դժվարամատչելիությունը, որոշակի աշխատանքներում թերներկայացվածությունը, ոչ լրիվ դրույքով և վտանգավոր աշխատանքներում գերներկայացվածությունը կամ գենդերային սեզմենտացիան և ցածր

²⁰ Տես վերը նշված 15 կետի [Վերուժական գեկուլոյը](#), էջեր 75 և 77:

²¹ 14-ից 5 կին վարչության պետեր (36%), 60-ից 39 ավագ դիվանագետներ և քաղաքացիական ծառայողներ (65%) և 91-ից 48 կրտսեր դիվանագետներ և քաղաքացիական ծառայողներ (53%) և ԱԳՆ դիվանագետ և քաղաքացիական ծառայող աշխատակազմի ընդամենը 213 անդամից 97 կին (45%): Տվյալները ներկայացվել են Արտաքին գործերի նախարարության կողմից:

²² Տես վերը՝ 15 կետում հիշատակված [գեկուլոյը](#), էջեր 67-69:

²³ Հայաստանի Հանրապետության Ընտրական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածներ 130.2 և 144.14:

²⁴ «Տեղական ընտրություններ. Ընտրված ավագանիում անդամների միայն 4,4% է կին», [մամուլից հոդված](#), Կանայք և հասարակություն տեղեկատվական պոտալ, 17 նոյեմբեր, 2017թ.

²⁵ [Բանաձև](#) 2235 (2018)՝ ընդունված Ասամբլեայի կողմից 29 հունիսի 2018թ.

աշխատավարձերը: Պարզվեց նաև, որ աշխատավայրում անհավասարությունները լուրջ ազդեցություն ունեն կանանց տնտեսական բարեկեցության վրա ոչ միայն կարճաժամկետ, այլ նաև երկարաժամկետ կտրվածքով՝ ժամանակի ընթացքում, կյանքի հետագա փուլերում վերածվելով կենսաթոշակային ճեղքվածքի և հատկապես ազդեցություն ունենալով տարեց կանանց վրա: Հանձնակատարը հիշեցնում է նաև, որ Հայաստանը ստանձնել է վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիայի Հոդված 27-ով նախատեսված պարտավորությունը, որը հավասար հնարավորություններ և հավասար վերաբերմունք է սահմանում ընտանեկան հոգսերի պարտականություններ կատարող աշխատողների համար: 2018թ. կանանց գործազրկության միջին մակարդակը կազմել է 17.3%²⁶: Սակայն հանձնակատարը նկատեց, որ անհավասարությունը հատկապես ակնառու և քանակապես որոշարկելի է աշխատավարձերի ոլորտում: Գենդերային աշխատավարձի տարբերությունը, որն ընկալվում է որպես տղամարդկանց և կանանց միջին աշխատավարձերի տարբերություն²⁷, սեռի հիմքով խտրականության հատկապես աղաղակող ձևն է: Համաձայն ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամի (ՄԱԲՀ) հետազոտության, 2016թ. Հայաստանում կանայք վաստակում էին միջինը տղամարդկանցից 35.9%-ով պակաս²⁸: Իր 2016թ. եզրակացության մեջ²⁹ Սոցիալական իրավունքների հարցերով Եվրոպական կոմիտեն (ՄԻԵԿ) սահմանել է, որ աշխատավարձերի չճշգրտված տարբերությունը Հայաստանում «ակնբախ կերպով չափազանց բարձր է», մինչդեռ Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հանձնաժողովի 2016թ. դիտարկումները³⁰ պարզել են, որ իրավիճակը «անփոփոխ» է՝ իշխանություններին խորհուրդ տալով կիրառել հավասար արժեքի աշխատանքի համար հավասար աշխատավարձեր, նաև աշխատավարձերի շուրջ պարբերական հետազոտություններ: Համաձայն վերը նշված ՄԱԲՀ հետազոտության, թեև պետական ծառայողների մոտավորապես 60%-ը կանայք են, նրանք հիմնականում ցածր մակարդակի պաշտոններ են զբաղեցնում, մինչդեռ ավագ պաշտոնների մոտավորապես 90% զբաղեցնում են տղամարդիկ:

Չնայած, որ կանայք Հայաստանում կրթության հավասար մատչելիություն ունեն և ձեռք են բերում տղամարդկանց հավասար, երբեմն ավելի բարձր մակարդակի կրթություն, Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հանձնաժողովը

²⁶ «Յեոխորհրդային պետություններում կանանց գործազրկության մակարդակն ամենաբարձրն է», Յոդված (հիմնվելով՝ ԱՄԿ տվյալների վրա), , Radio Free Europe /Ազատություն ռադիոկայան, 9 մարտի 2018թ.

²⁷ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն, Գլոբալ աշխատավարձի [գեկույց](#) 2016/2017թթ.

²⁸ «Հայաստանում կանանց դեմ խտրականության ախտորոշիչ հետազոտություն 2015-2016թթ.», գեկույց, Միավորված Ազգերի Կազմակերպության բնակչության հիմնադրամ (ՄԱԲՀ), տես նաև «Հայաստանում գենդերային աշխատավարձերի տարբերությունը 35.9% է», [մամուլից հոդված](#), Մեդիա կենտրոն, 7 մարտի 2016թ.: Մեկ այլ հրապարակված հետազոտությունը գնահատել է, որ աշխատավարձերի գենդերային միջին տարբերությունը կազմում է 20%-33%՝ կախված օգտագործված մեթոդաբանությունից, տե՛ս «Հայաստանում գենդերային աշխատավարձերի տարբերության տնտեսագիտությունը», քաղաքականության հետազոտություն [աշխատանքային փաստաթուղթ](#) Համաշխարհային բանկ, ապրիլ 2018թ.

²⁹ ՄԻԵԿ [Եզրակացություններ](#) – Հայաստան, 2016թ., էջ. 33

³⁰ Եզրափակիչ [դիտարկումներ](#) Հայաստանի վերաբերյալ միավորված հինգերորդ և վեցերորդ պարբերական գեկույցների վերաբերյալ, Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հանձնաժողով, 25 նոյեմբերի 2016թ., պարբերություն 24:

2016թ. նկատեց³¹, որ կրթության ոլորտում գենդերային սեգմենտացիան նման է զբաղվածության ոլորտի սեգմենտացիային, որտեղ աղջիկների գերկենտրոնացում կա ուսուցման այն ոլորտներում, որոնք համարվում են «ավանդական», ինչպիսիք են կրթությունը³², առողջապահությունը և սոցիալական ապահովությունը³³ կամ արվեստները և հումանիտար առարկաները: Բացի այդ, նրանք թերներկայացված են ավանդաբար տղամարդկանց կողմից զբաղեցվող ուսման ոլորտներում, ինչպիսիք են՝ մաթեմատիկան, տեղեկատվական տեխնոլոգիաները և բնական գիտությունները³⁴: Վերը նշված 2016թ. ՄԱԲՀ-ի՝ Հայաստանում աշխատավարձերի տարբերության վերաբերյալ հետազոտությունը հայտնաբերել է երկրի աշխատաշուկայում և՛ հորիզոնական, և՛ ուղղահայաց գենդերային սեգմենտացիա, որտեղ կանայք ավելի հակված են ցածր մակարդակի և քիչ վարձատրվող պաշտոններ զբաղեցնելու և կենտրոնանալու կես դրույքով աշխատանքի, ոչ ֆորմալ ոլորտներում կամ այն ոլորտների աշխատանքի վրա, որտեղ աշխատավարձերը հանրապետությունում առկա միջին մակարդակից ցածր են: Խտրական կարծրատիպերն ու խոչընդոտները նույնպես առկա են փաստացի զբաղվածության ոլորտում: Թեև Հայաստանի Աշխատանքային օրենսգիրքը այլևս չի պարունակում դրույթները «կանանց համար արգելված մասնագիտությունների» վերաբերյալ, հանձնակատարը նկատում է, որ կանանց աշխատանքի իրավունքը մնում է սահմանափակված «կանանց համար վտանգավոր»³⁵ հայտարարված մասնագիտությունների ցանկի առկայությամբ, որոնք ավելի են ամրապնդում զբաղվածության սեգրեգացիան:

1.1.4. Եզրահանգումներ և առաջարկություններ

Հանձնակատարը հիշեցնում է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի եզրակացությունը, որ գենդերային հավասարությունն անհրաժեշտ է իրական ժողովրդավարության համար և սոցիալական արդարության ու տնտեսական զարգացման նախադրյալն է³⁶: Գենդերային հավասարության և բոլոր կանանց ու աղջիկների իրավագործման ձեռքբերումը հանդիսանում է նաև ՄԱԿ 2030թ. կայուն զարգացման նպատակների (ԿԶՆ) Նպատակ 5 խնդիրը³⁷:

Հանձնակատարը կոչ է անում Հայաստանի իշխանություններին ապահովել կանանց լիարժեք և արդյունավետ մասնակցությունն ու հավասար

³¹ Նույնը՝ եզրափակիչ [դիտարկումներ](#), պարբերություն 22:

³² 2017թ. կին շրջանավարտները 22% են կազմել՝ տղաների 7% համեմատությամբ՝ համաձայն Գլոբալ գենդերային աշխատավարձերի ճեղքվածք զեկույցի տվյալների:

³³ 2017թ. 16% աղջիկներ՝ 8% տղաների հետ համեմատությամբ, համաձայն Գլոբալ գենդերային աշխատավարձերի ճեղքված զեկույցի տվյալների:

³⁴ Մյուս կողմից Հայաստանում առկա են դրական նախաձեռնություններ, ինչպիսին է Ստեղծարար տեխնոլոգիաների [ԹՈՒՄՈ](#) կենտրոնը, որը առկա է նաև մի քանի քաղաքներում, որը քաջալերում է աղջիկներին և տղաներին հավասար հիմունքներով սովորել դիզայն և ստեղծագործական տեխնոլոգիաներ տղամարդկանց կողմից գերիշխող ավանդական ոլորտներում՝ գործնական աշխատանքների, սեմինարների և նախագծերի միջոցով:

³⁵ Կառավարության որոշում, 29 դեկտեմբեր, 2005թ., Կանանց, երեխաների և սահմանափակ աշխատունակությամբ անձանց համար վտանգավոր աշխատանքների և մասնագիտությունների ցանկ:

³⁶ [Առաջարկություն](#) CM/Rec 2007(17), վերը նշված կետ 8:

³⁷ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության կայուն զարգացման նպատակներ (ԿԶՆ), Նպատակ 5՝ հասնել գենդերային հավասարության և զորացնել բոլոր կանանց ու աղջիկներին, տես՝ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>.

հնարավորությունները քաղաքական, տնտեսական և հասարակական կյանքում որոշումների կայացման բոլոր մակարդակներում: Մասնավորապես, Հայաստանը պետք է ընդունի կյանքի և հասարակության բոլոր ոլորտներում սեռի հիմքով խտրականությունը արգելող մի առանձին, համապարփակ օրենք, որը կներառի կանանց դեմ խտրականության լայն սահմանում և օրենքի խախտման դեպքերում արդյունավետ պատժամիջոցներ: Ավելի ընդհանուր կերպով, հանձնակատարը քաջալերում է իշխանություններին շատ ավելի նշանակալի տեղ տալ գենդերային հավասարությանը՝ համապատասխան օրենքների ու պետական կառավարման բոլոր ոլորտներում քաղաքականության ընդունման և իրականացման միջոցով և՛ որպես առանձին ռազմավարություն, և՛ որպես բոլոր այլ պետական քաղաքականությունների հետ տրամախաչվող տարր:

Հանձնակատարի հետ հանդիպման ընթացքում վարչապետն ընդգծեց վերջերս Հայաստանում տեղի ունեցած քաղաքական գործընթացներում կանանց առանցքային դերը՝ մինևույն ժամանակ ընդունելով, որ Հայաստանի գործադիր մարմնում կանանց ներգրավվածության ներկա աստիճանը շարունակում է սահմանափակ լինել: Այս առումով հանձնակատարը քաջալերում է վարչապետին դիտարկել պետական բարձր պաշտոններում ավելի մեծ թվով կանանց նշանակումը, ներառյալ՝ նախարարական մակարդակում: Նա առաջարկում է նաև, որ քաղաքացիական հասարակության մասնակիցներն ավելի ակտիվ ներգրավվեն Վարչապետին կից կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման խորհրդի աշխատանքներում և կոչ է անում այս մարմնին ավելի պրոակտիվ դերակատարում ստանձնել գենդերային հավասարության և կանանց իրավունքների վերաբերյալ պետական քաղաքականության ուղղորդման գործում:

Հանձնակատարն առաջարկում է, որ իշխանություններն ընդունեն և կոնկրետ ու հավակնոտ թիրախների հետևեն ընտրություններում կանանց մասնակցության համար: Նա նկատում է Հայաստանի ընտրական համակարգում գործող գենդերային քվոտաները և առաջարկում է, որ իշխանությունները դիտարկեն դրանք բարձրացնելու տարբերակը մինչև 40%, ինչպես առաջարկվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից, ինչպես նաև կիրառել դա բոլոր տեղական մարմինների ընտրություններում: Նա առաջարկում է նաև, որ իշխանությունները դիտարկեն հասարակական կյանքում կանանց մասնակցության մակարդակի բարձրացմանն ուղղված այլ դրական գործողությունների/ժամանակավոր հատուկ միջոցառումների կիրառելիությունը Հայաստանի համատեքստում³⁸:

Այցի ընթացքում հանձնակատարի որոշ գրուցակիցներ մատնանշեցին, որ ընտրություններում պարտադիր քվոտաների կիրառումը կարող է անարդյունավետ լինել, որովհետև շատ կանայք Հայաստանում հետաքրքրված չեն կամ չեն ստանում բավարար քաջալերանք՝ քաղաքականության մեջ ներգրավվելու: Հանձնակատարը

³⁸ Կանանց նկատմամբ խրախուսող ան վերացման հանձնաժողովի ընդհանուր [Առաջարկություն](#) 25՝ ժամանակավոր հատուկ միջոցառումների մասին: Տե՛ս նաև «Արևելյան գործընկերության երկրներում կանանց քաղաքական ներկայացվածության տարածաշրջանային [ուսումնասիրություն](#)», Եվրոպայի խորհուրդ, 2017թ., էջ 68, որը պարզեց, որ Հայաստանում օրենսդրական և/կամ տեղական մակարդակում ներկայացված քվոտաներն ու դրական գործողությունները «սահմանափակ, բայց դրական ազդեցություն ունեն»:

համաձայն է, որ միայն քվոտաները բավարար չեն գենդերային հավասարություն ապահովելու համար և առաջարկում է, որ իշխանություններն անեն ավելին՝ քաջալերելու կանանց և աղջիկներին քաղաքականության մեջ դեկավար պաշտոններ ստանձնել և հանրահռչակել օրինակելի կերպարներին ու կանանց հավասարության և՛ տղամարդ, և՛ կին առաջամարտիկներին՝:

Զբաղվածության և կրթության ոլորտներում հավասարության հարցի շուրջ հանձնակատարը համարում է, որ Հայաստանը պետք է վճռական քայլեր ձեռնարկի՝ արդյունավետ կերպով երաշխավորելու հավասար վարձատրությունն ու աշխատաշուկայի հավասար մատչելիությունը կանանց համար՝ համաձայն գենդերային հավասարության չափորոշիչների և մեխանիզմների (հատկապես 27-30) ՆԿ առաջարկություն (2007)¹⁷ երաշխավորություններին՝ նաև վերացնելով կանանց համար վտանգավոր հայտարարված մասնագիտությունների ցանկը: Նա հրավիրում է նաև իշխանություններին ուշադիր և մանրագնի ուսումնասիրել դասագրքերի և ուսումնական ծրագրերի բովանդակությունը՝ խթանելու այնպիսի իրապես գենդերային հավասար կրթական միջավայր, որը գերծ է խտրական այն կարծրատիպերից, որոնք ամրապնդվում են հասարակության մեջ կանանց խիստ սահմանափակ դիրքի պատճառով և խթանել աղջիկների և կանանց ավելի մեծ ներգրավվածությունը ուսումնառության՝ ավանդաբար տղամարդկանց հետ ասոցացվող ոլորտներում:

1.2. բռնություն կանանց ՆԿՍՏԱՄԲ

Կանաց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության հարցն արդեն եղել է նախորդ հանձնակատարի՝ Հայաստանի վերաբերյալ 2015թ. հրապարակված զեկուլյցի թեման³⁹: 2015թ.-ից ի վեր Հայաստանը նշանակալի առաջընթաց է գրանցել ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի օրենսդրական դաշտի ստեղծման և բարելավման ուղղությամբ: Հիմնական օրենսդրական գործողությունը ուղեկցվել է իրազեկության բարձրացման քարոզարշավով՝ ընտանեկան բռնության հարցի վերաբերյալ հասարակական բանավեճի ծավալմամբ և վերաբերմունքների ընկալելի փոփոխության առաջբերմամբ: Ի հեճուկս այս ողջունելի զարգացումների և շատ գովելի ջանքերի՝ ընտանեկան բռնությունը մնում է լուրջ, տարածված և որոշակի առումով դեռ թերագնահատված երևույթ Հայաստանում:

Հայաստանի Ազգային վիճակագրական ծառայության և Առողջապահության նախարարության 2015-2016թթ. իրականացված համապարփակ հետազոտությամբ⁴⁰ պարզվեց, որ Հայաստանում կանանց 10%-ը և տղամարդկանց 23%-ը համաձայնել են, որ որոշ իրավիճակներում կնոջը ծեծելն արդարացված է, կնոջը ծեծելն ընդունելու ցուցանիշը որոշ գյուղական շրջաններում հասել է մինչև 40-41%: Համաձայն հետազոտության՝ 15-49 տարեկան կանանց 6%-ն առնվազն մեկ անգամ ենթարկվել է ֆիզիկական բռնության 15 տարեկանից ի վեր, այս թիվն էլ

³⁹ CommDH(2015)2 [զեկուլյց](#), Էջեր 29-35:

⁴⁰ Ազգային վիճակագրական ծառայություն [Հայաստան], Առողջապահության նախարարություն [Հայաստան] և ԱՄԴ-ի «Հայաստանի ժողովրդագրական և առողջապահական [հետազոտություն](#) 2015-16թթ.», 2017թ.:

ավելի բարձր էր՝ 8.2% 2017թ.-ին, ըստ համաձայն ՄԱԶԾ 2017թ. Մարդկային զարգացման ինդեքսի⁴¹: Հաղորդված դեպքերում բռնությունն իրականացնողների մեծ մասը ներկա (60%) կամ նախկին ամուսիններն էին (39%): Միննույն ժամանակ, ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամի կողմից իրականացված մեկ այլ ազգային հետազոտություն 2016թ. ցույց տվեց, որ կին հարցվողների 45.9%-ը հաղորդել է, որ ենթարկվել է հոգեբանական բռնության, 21.3%-ը տառապել է տնտեսական չարաշահումից և 12.5%՝ ֆիզիկական բռնությունից: 2016թ. «Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիա» հայաստանյան հասարակական կազմակերպության զեկույցը նշել է 2010-2015թթ. կանանց մահվան 30 դեպք՝ ընտանեկան բռնության արդյունքում⁴² : Նույն ՀԿ-ն ևս չորս այսպիսի մահե արձանագրել 2017թ. առաջին կեսին⁴³: 2017թ. ոստիկանությունը գրանցել է ընտանեկան բռնության 624 դեպք (բացառությամբ սեռական բռնությունը), որոնցից 456 կատարվել են զոհի ամուսնու կամ զուգընկերոջ կողմից: 2018թ. առաջին 8 ամսվա համար տվյալները կազմել են 448 և 218⁴⁴ համապատասխանաբար: Ոստիկանության վիճակագրությունը սովորաբար ներկայացնում է տարեկան 621 հաղորդված դեպք, մինչդեռ կանանց իրավունքներով զբաղվող ՀԿ-ները միասին ստանում են տարեկան միջինը 5,000 հեռախոսագանգ թեժ գծին⁴⁵:

Ընտանեկան բռնության և դրա տարբեր ձևերի տարածվածության ներկայացումից բացի, վերը նշված տվյալներն իրենց անհամաչափությամբ ցույց են տալիս, որ խնդրո առարկայով զբաղվելու մանդատ ունեցող Հայաստանի տարբեր հաստատություններ տարբեր մեթոդաբանություններ են կիրառել: Թվում է, որ իրավիճակը մեծապես բարելավվել է 2017թ. «Ընտանեկան բռնության մասին» օրենքի ընդունմամբ, որը սահմանում է ընտանեկան բռնության տարբեր ձևերը և ավելի է հեշտացնում այս ոլորտում ներգրավված տարբեր մարմինների ստանդարտացված ձևով տվյալների հավաքումն ու վերլուծությունը: Սակայն, չի կարելի բացառել, որ խնդրի մասշտաբի ճշգրիտ չափելիության խնդիրը հավանաբար կշարունակի բարդություններ ներկայացնել: Հանձնակատարը հիշեցնում է, որ իր վերջին (2016թ.) ամփոփիչ եզրակացություններում⁴⁶, Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հանձնաժողովը մտահոգված էր զոհերի կողմից կանանց դեմ գենդերի հիմքով բռնության գործողությունների մասին թերհաղորդմամբ և դրա արդյունքում տվյալների բացակայությամբ, նույն խնդիրը ներկայացվել է նաև հանձնակատարին տարբեր միջազգային և տեղական ՀԿ-ների կողմից: Բազմաթիվ հայերի համար տանը տեղի ունեցող բռնությունը դեռ մասնավոր հարց է, և այն ընտանիքի սահմաններից դուրս բերելը հաճախ

⁴¹ Երբևիցե կանանց դեմ բռնություն կատարած սեռական զուգընկեր (15 և բարձր տարիքի իգական սեռի բնակչության %)՝ 8,2% 2017թ., ըստ ՄԱԶԾ Մարդկային զարգացման [ինդեքսի](#):

⁴² «Կանանց սպանությունը Հայաստանում՝ լուռ համաճարակ», [զեկույց](#), Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիա, 2016թ.:

⁴³ «Ընտանեկան չարաշահման քրեականացման օրինագիծը՝ բանավեճի թեմա Հայաստանում», [մամուլից հոդված](#), Radio Free Europe/Ազատություն ռադիոկայան, 22 հոկտեմբեր 2017թ.:

⁴⁴ Համաձայն Գլխավոր դատախազության կողմից հանձնակատարի գրասենյակին տրամադրված տեղեկատվության:

⁴⁵ «Տարածաշրջանային [ուսումնասիրություն](#)», որին հղում է արվել սույնի ճանաչագրություն 38-ում, էջ 28:

⁴⁶ Հայաստանի վերաբերյալ միավորված հինգերորդ և վեցերորդ պարբերական զեկույցների ամփոփիչ [դիտարկումներ](#), Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հանձնաժողով, 25 նոյեմբերի 2016թ.:

համարվում է ամոթալի և խայտառակիչ: Իր այցի ընթացքում հանձնակատարին տեղեկացրին, որ, նախկինում դատական մարմնի որոշ անդամներ ենթադրաբար քննադատել են ընտանեկան բռնության գոհեթին աջակցող ՀԿ-ներին՝ «ընտանիքի կայունությանը սպառնալու» համար:

1.2.1. Իրավական ԵՎ քաղաքականության դաշտ

2017թ. դեկտեմբերի 13-ին Հայաստանն ընդունեց ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության տուժողների պաշտանության և ընտանիքում խաղաղության վերականգնման մասին օրենքը («Ընտանեկան բռնության մասին» օրենքը), որին հաջորդեց, 2018թ. հունվարին, Եվրոպայի խորհրդի կանանց դեմ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և պայքարի կոնվենցիայի ստորագրումը (Ստամբուլի կոնվենցիա):

Ընտանեկան բռնության մասին նոր օրենքը ներառեց Ստամբուլի կոնվենցիայի որոշ տարրեր և չափորոշիչներ՝ սահմանելով ընտանեկան բռնության որոշ ձևեր և պետական մարմինների վրա դնելով պոզիտիվ պարտավորություն՝ կանխարգելելու այսպիսի բռնություններն ու պաշտպանելու դրա գոհեթին: Այն պարտադրեց նաև իշխանություններին մշակել և իրականացնել ընտանեկան բռնության մի ազգային ռազմավարություն, կացարաններ հիմնել բռնության գոհեթի համար, տրամադրել նրանց անվճար առողջապահական ծառայություններ և պարբերական վերապատրաստումներ կազմակերպել այս ոլորտում աշխատող մասնագետների համար:

Հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությունը տեղեկացավ, որ, չնայած ընտանեկան բռնության մասին օրենքի 2018թ. հունվարի 31-ը ուժի մեջ մտնելուն՝ դրա դրույթների գործնական իրականացումը նախատեսված էր մի քանի փուլով և ակնկալվում էր, որ ամբողջ օրենքն ուժի մեջ կմտնի 2019 թվականի հունվարի 1-ից: Օրենքի որոշ դրույթներին վերաբերող անցումային ժամանակահատվածը նախատեսված էր, որպեսզի պետությունը իր գործակալներին ու այլ անձանց, ում կարող են դիմել, ուսուցանի և զգայուն դարձնի օրենքի դրույթների կիրարկման վերաբերյալ, ինչպես նաև տասնչորս ենթաօրենսդրական ակտերի փաթեթ ընդունի, որոնք նախատեսված են խթանել օրենքի կիրարկումը: Այս լրացուցիչ ակտերը ավելի մանրամասն կկանոնակարգեն Ընտանիքում բռնության կանխարգելման խորհրդի գործունեությունը, աջակցող կենտրոնների և ապաստարանների պահանջները, ընտանեկան բռնության դեպքերի կենտրոնացված գրանցման ընթացակարգը, տուժողների ֆինանսավորման և ժամանակավոր աջակցության հարցերը և բռնություն կիրառողների սոցիալ-հոգեբանական վերականգնումը: Հանձնակատարը կցանկանար լրացուցիչ տեղեկություններ ստանալ վերը նշված կարգավորումների և միջոցառումների մշակման և ընդունման մասին:

Հանձնակատարը դրական է համարում այն, որ օրենքի ընդունմանը նախորդել է Եվրամիության կողմից սատարվող ու Արդարադատության նախարարության կողմից մշակված և իրականացված հատուկ տեղեկատվական արշավը՝ նպատակ ունենալով բարձրացնել լայն հանրության և որոշումներ կայացնողների իրազեկության մակարդակը ընտանեկան բռնության կանխարգելման իրավական

դաշտի կարևորության մասին: Նոր օրենքի ընդունումից հետո կառավարությունը վերապատրաստեց քաղաքացիական ծառայողներին, սոցիալական աշխատողներին, իրավապահ մարմինների աշխատակիցներին և ոստիկանության նորակոչիկներին գենդերային բռնության մասով՝ ներառյալ Եվրոպայի խորհրդի կամ իր որոշ անդամ պետությունների աջակցությամբ իրականացվող ծրագրերի միջոցով:

1.2.2. Ինստիտուցիոնալ պատասխանը ԵՎ ապաստամունքների հարցը

Հայաստանի մի քանի իրավապահ գերատեսչություն ունեն ընտանեկան բռնության և կանանց դեմ բռնության դեպքերի կանխարգելման և արձագանքման մանդատ: 2014թ.-ից ի վեր Հայաստանի քննչական կոմիտեն հետաքննում է ընտանեկան բռնության կետ կապված սպանությունների և լուրջ մարմնական վնասվածքների դեպքերը: Հանձնակատարը առանձնահատուկ ուրախ էր լսել, որ կոմիտեի քննիչներին հանձնարարված է մեղադրանք առաջադրել նույնիսկ այն դեպքերում, երբ ենթադրյալ հանցագործը տուժողի հետ բարեկամական պայմանավորվածության է եկել, որը նախորդ հանձնակատարի 2014թ. Հայաստան կատարած այցի զեկույցի առաջարկություններից մեկն էր⁴⁷: 2014-2016թթ. Հայաստանի քննչական կոմիտեն հետաքննել է սպանության կամ ծանր մարմնական վնասվածքների 16 դեպք, որոնք ենթադրաբար կատարել են ընտանիքի անդամները: Զոհերից 8-ը կանայք էին և 3 երեխա: 2017թ. Քննչական կոմիտեն զեկույցեց ընտանեկան բռնության հետ կապված 458 քրեական մեղադրանքի մասին, որոնցից 86-ով կայացվել է մեղադրական եզրակացություն: 2017թ. ընտանեկան բռնության մասին օրենքը Հայաստանի ոստիկանությանը զինեց ընտանեկան բռնություն ներառող դեպքերի համար նոր մեխանիզմներով: Նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո առաջին երկու ու կես ամիսների ընթացքում 2013թ. ստեղծված երեխաների և ընտանեկան բռնության գործերով զբաղվող հատուկ մասնագիտացված ոստիկանական ստորաբաժանումը գրանցեց ընտանեկան բռնության 463 հաղորդում և, օգտագործելով իր տրամադրության տակ եղած նոր միջոցները, 164 զգուշացում և մինչև որոշակի տարածություն զոհին չմոտենալու 34 անհապաղ կարգադրություն տվեց՝ թույլ չտալով ենթադրյալ բռնարարներին վերադառնալ տուն 24 դեպքերում: Հանձնակատարը ողջունեց այն հավաստիացումը, որ քննչական կոմիտեի կողմից կիրառվող մոտեցման նմանությամբ, ոստիկանությունը հետաքննություն է իրականացնում նույնիսկ բողոքի բացակայության պարագայում կամ եթե բողոքը հետագայում հետ է վերցվել: Հանձնակատարը նկատում է, որ ընտանեկան բռնության մասին օրենքը նաև իրավունք է տալիս դատախազին քրեական վարույթ հարուցել մասնավոր մեղադրանք պահանջող դեպքերում՝ այսպիսի վարույթում տուժողի դիրքից անկախ:

Հանձնակատարը ուրախ էր լսել, որ մի քանի ոստիկանի ներկայությամբ ընտանեկան բռնության տուժողների հարցաքննության նախկին խնդիրը, որը

⁴⁷ CommDH(2015)2 [գեկույց](#), պարբերություն 154:

քննադատել էր⁴⁸ նախորդ հանձնակատարը, լուծվել է՝ այսպիսի հարցաքննությունների համար հատուկ սենյակ ստեղծելով և առավելագույնը երկու աշխատակցի ներկայության կանոնը պարտադրելով: Եվրոպայի խորհրդի և ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամի հետ գործակցությամբ՝ 2018թ. մայիսին Հայաստանի ոստիկանությունն անցկացրել է վերապատրաստումներ և սեմինարներ, որոնց հաջորդել են քննություններ, որոնց նպատակը ընտանեկան բռնության մասին նոր օրենքի դրույթների ընկալման մակարդակը ստուգելն էր: Ներկայում ջանքեր են գործադրվում՝ մշակելու ընտանեկան բռնության վերաբերյալ հստակ քայլերով ուղղորդման մեխանիզմ և ոստիկանության համար ձեռնարկ, ինչպես նաև կազմակերպելու ընտանեկան բռնությանն արձագանքող լավագույն միջազգային փորձի վերաբերյալ վերապատրաստումներ միջազգային գործընկերների հետ: Հանձնակատարը հատկապես ուրախ էր իմանալ, որ ոստիկանությունն ակտիվորեն համագործակցում է գործող ապաստարաններ տուժողների ուղղորդման գործընթացում ընտանեկան բռնության զոհերի աջակցության մեջ ներգրավված քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հետ:

Դեռևս 2008թ.-ի ապրիլին, նախորդ հանձնակատարներից մեկը կոչ արեց Հայաստանին՝ ունենալ ընտանեկան բռնության զոհերի գործող ապաստարաններ և ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերել նորերի կառուցման համար⁴⁹: Հանձնակատարը նկատեց, որ Հայաստանում ներկայում չի գործում ոչ մի պետական ապաստարան: Մինչև վերջերս գոյություն ուներ երկու ապաստարան ընտանեկան բռնության ենթարկված կին տուժողների համար: Երկուսն էլ շահագործվում են ՀԿ-ների կողմից և գտնվում են Երևանում՝ երեխաների հետ 5 կին ընդունելու հզորությամբ: Սակայն այցից քիչ առաջ հանձնակատարին տեղեկացրեցին, որ Կանանց աջակցության կենտրոն ՀԿ-ի կողմից գործարկվող ապաստարաններից միայն մեկ է գործում, մինչդեռ մյուսը, որը կառավարում էր մեկ այլ ՀԿ, ենթադրաբար պետք է փակվեր:

Եվրոպայի խորհրդի՝ «Պայքար կանանց բռնության դեմ. Աջակցման ծառայությունների նվազագույն չափորոշիչներ» ելակետային ուսումնասիրությունն առաջարկում է, որ յուրաքանչյուր անդամ պետություն տրամադրի առանցքային ծառայություններ՝ պատշաճ աշխարհագրական բախշման համապատասխան թեժ գծերի, ապաստարանների, բռնաբարության դեպքերի ճգնաժամի կենտրոնների և սեռական բռնության զոհերի համար կենտրոնների տեսքով՝ լրացուցիչ խորհրդատվության, իրավունքների պաշտպանության, իրավախորհրդատվության և օժանդակության ծառայություններով հանդերձ⁵⁰: Ի լրումն, Կանանց հանդեպ բռնության դեմ պայքարի հարցերով Եվրոպայի խորհրդի աշխատանքային խումբը (և GREVIO)⁵¹ սահմանում են այսպիսի մասնագիտացված ծառայությունների մատուցման նվազագույն չափորոշիչները, ներառյալ առնվազն մեկ, օրական 24

⁴⁸CommDH(2015)2 [գեկուլցի](#) 152 պարբերությունում արված առաջարկություն:

⁴⁹ Մարդու իրավունքների հանձնակատար Թոմաս Համմերբերգի Հայաստան կատարած այցի [գեկուլց](#), 7 – 11 հոկտեմբեր 2007թ., CommDH(2008)4:

⁵⁰ Կանանց հանդեպ բռնության դեմ պայքար՝ աջակցող ծառայությունների [նվազագույն չափորոշիչները](#), Եվրոպայի խորհուրդ, սեպտեմբեր 2008թ.:

⁵¹ Կանանց հանդեպ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և պայքարի Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի [բազատրական գեկուլց](#), Ստամբուլ, 2011թ., պարբերություն 135:

ժամ, շաբաթական 7 օր գործող, կանանց դեմ բռնության բոլոր ձևերին արձագանքող անվճար ազգային թեժ գիծ, յուրաքանչյուր մարզում կանանց համար մասնագիտացված ապաստարաններում անվտանգ կեցություն՝ 10,000 բնակչի հաշվով մեկ ընտանիքի համար առկա տեղով, բռնաբարության մեկ ճգնաժամային կենտրոն 200,000 կնոջ հաշվով, կանանց խորհրդատվության մեկ կենտրոն յուրաքանչյուր 50,000 կնոջ հաշվով և իրազեկության բարձրացման կենտրոններ բոլոր մարզերում: Բոլոր այս ծառայությունները պետք է համապատասխան ծառայություններ մատուցեն նաև նրանց երեխաներին:

Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը նախատեսում է ընտանեկան բռնության զոհ կանանց համար ապաստարաններ ստեղծել 2019թ.: Հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությանը տեղեկացրեցից, որ մշակվում է այս նոր կառույցների իրավական հիմքը ապահովող օրենսդրությունը: Հանձնակատարը հասկանում է, որ այս նոր ապաստարանները չեն գործարկվելու պետության կողմից. ավելի հավանական է, որ կառավարությունը կօժանդակի ՀԿ-ների կողմից կառավարվող գործող կառույցներին, որոնք ապաստարանի ծառայություններ են մատուցում: Հանձնակատարը կողջուններ այս հարցի կապակցությամբ լրացուցիչ տեղեկատվության ստացումը, ներառյալ՝ ապաստարանների կամ ստեղծվող տեղերի նախատեսված քանակը և մոտավոր աշխարհագրական բախշվածությունը, ինչպես նաև դրանց ստեղծման ժամանակացույցը:

Այցի ընթացքում հանձնակատարն այցելեց Կանանց աջակցման կենտրոն ՀԿ-ի գրասենյակ, նաև վերջինի կողմից կառավարվող ապաստարանը՝ նույնը, որն այցելել էր նախորդ հանձնակատարը 2014թ.: Նրան տեղեկացրեցին, որ ՀԿ-ն առաջարկում է նաև թեժ գիծ ընտանեկան բռնության զոհերի համար, անձամբ այցի դեպքում անհրաժեշտ ծառայություններ, իրավական և հոգեբանական խորհրդատվություն, վերապատրաստման դասընթացներ և համայնքային իրազեկում: ՀԿ-ի կողմից գործարկվող ապաստարանը գտնվում է Երևանում մի անհայտ վայրում՝ դրա բնակիչների անվտանգության և գաղտնիության ապահովման մտավախություններով պայմանավորված: Ապաստարանի բնակիչները հանձնակատարին ներկայացրեցին իրենց փորձը, նրանցից մեծ մասը գտնվում էին ապաստարանում, որովհետև բռնությունը հասել էր «կենաց-մահու» կետի: Հանձնակատարի այցի ընթացքում ապաստարանը կացարան և խնամք էր տրամադրում առավելագույնը 5 կանանց իրենց երեխաների հետ, որոնք, ցավոք սրտի, չէին կարող դպրոց հաճախել ապաստարանում իրենց գտնվելու ընթացքում, ապաստարանից դուրս գալով դպրոց հաճախելու պարագայում ընտանիքի բռնարար անդամի(ների) կողմից իրենց և իրենց մայրերին հետագա հարձակումների կամ նվաստացման ենթարկելու հիմնավորված վախից դրդված: Երեխաների ընդհատված դպրոց հաճախելու հետ կապված իշխանությունները տեղեկացրեցին հանձնակատարին, որ կառավարության որոշման նախագծով⁵² պահանջվելու է, որ ապաստարանները համապատասխան պայմաններ ապահովեն երեխաների կրթության համար, որոնք բավարարում են ընդհանուր

⁵²«Ընտանիքում բռնության զոհերի համար ապաստարանների և դրանց աշխատակիցների հաստատման և ընտանիքում բռնության զոհերի համար ապաստարանների ֆինանսավորման համաձայնագրի օրինակելի ձևաթղթի հաստատման» մասին որոշում:

օրենսդրության պահանջները՝ ի լրումն իրենց ուսումնական գործընթացը խթանելու համար անհրաժեշտ սարքավորումների և կահավորված տարածքի:

1.2.3. Էզրահանգումներ ԵՎ առաջարկություններ

Հանձնակատարը ողջունում է Հայաստանում Ընտանեկան բռնության մասին օրենքի ընդունումը և Եվրոպայի խորհրդի կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին կոնվենցիայի ստորագրումը: Նա համարում է, որ կոնվենցիայի արագ վավերացումը կհաստատի այս ոլորտում երկրի միջազգային հանձնառությունները և առաջարկում է, որ իշխանություններն անհապաղ ձեռնարկեն այդ քայլը:

Մինևույն ժամանակ, հանձնակատարը քաջալերում է Հայաստանի իշխանություններին ապահովել որ գործող օրենսդրության արդյունավետ կիրարկումը: Հանձնակատարը գոհունակությամբ է նկատում արդեն իրականացված ընտանեկան բռնության գործերով զբաղվող իրավապահ և դատական մարմինների վերապատրաստումը, իրազեկության բարձրացումը և կարողությունների զարգացումը ու առաջարկում է, որ իշխանությունները շարունակեն այս աշխատանքները՝ օգտագործելով քաղաքացիական հասարակության և Եվրոպայի խորհրդի այդ ոլորտում առկա փորձագիտական կարողությունը: Հանձնակատարը ցանկանում է կրկնել, որ բուն ընտանեկան բռնությունը, այլ ոչ դրանից տուժողներին աջակցության տրամադրումն է, որ վտանգում է ընտանիքի միասնականությունը, և կոչ է անում իշխանություններին ապահովել այս հիմնական ուղերձի հաղորդումը բոլոր համապատասխան պաշտոնյաներին:

Հանձնակատարն ավստանքով է նկատում, որ նախորդ հանձնակատարի վերջին այցից հետո չորս տարվա ընթացքում Հայաստանում ապաստարանների հասանելիության հետ կապված իրավիճակը չի բարելավվել, քանի որ ընտանեկան բռնության գոհերի ապաստարանը, որ նա այցելել էր, շարունակում է լինել երկրում գործող միակ այդպիսի հաստատությունը: Քանի որ այն չի բավարարում գործող կարիքներին, հանձնակատարը կոչ է անում իշխանություններին իրավիճակը հնարավորինս արագ համապատասխանեցնել Եվրոպայի խորհրդի համապատասխան առաջարկություններին: Այս առումով նա ողջունում է Հայաստանի կառավարության մինչև 2019թ. սկիզբը պետական ֆինանսավորմամբ լրացուցիչ ապաստարանների հասանելի դարձնելու ուղղությամբ պլանները:

Հանձնակատարը նկատում է, որ մոտ ապագայում, ընտանեկան բռնության գոհերի համար լրացուցիչ ապաստարանների ստեղծմամբ Հայաստանի առջև կծառանա այդտեղ բնակվող երեխաների համար կրթության իմաստալի մատչելիության ապահովման խնդիրը: Այցի ընթացքում երեխաների հետ աշխատող ՇԿ-ները բողոքեցին, որ Հայաստանում չկա ընտանեկան բռնության ենթարկվող երեխաների աջակցության համակարգ: Հանձնակատարը կոչ է անում իշխանություններին ապահովել այն, որ ընտանեկան բռնության ենթարկված և ոչ մի երեխա հարկադրված չի լինի դպրոցից դուրս մնալ: Հանձնակատարը հատկապես երախտապարտ կլինեք, եթե իշխանությունները կարողանային ապահովել իր կողմից այցելված ապաստարանում գտնվող բոլոր երեխաների համար

հնարավորինս արագ աջակցություն կրթությունը շարունակելու նպատակով՝ համապատասխան ուշադրություն դարձնելով այդ երեխաների և ապաստարանի այլ բնակիչների անվտանգությանը:

2 որոշ խոցելի կամ անապահով խմբերի մարդու իրավունքները

2.1. Հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց մարդու իրավունքները

Համաձայն պաշտոնական վիճակագրության, 2018թ. հուլիսի դրությամբ Հայաստանի պետական ռեգիստրում պաշտոնապես գրանցված էր 192,743 հաշմանդամություն ունեցող անձ (որոնցից 2,569-ը՝ իգական սեռի): Սա համապատասխանում է ընդհանուր բնակչության ավելի քան 6%-ին (2017թ. գնահատականով՝ 3,045 միլիոն), որն էականորեն պակաս է, քան համաշխարհային 15% ցուցանիշը, համաձայն ԱՀԿ-ի 2011թ. գնահատականների⁵³: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ «հաշմանդամություն» հասկացությունը Հայաստանում սահմանափակ մեկնաբանություն ունի, այսինքն՝ այն չի ներառում, օրինակ՝ հաշմանդամության թեթև և մեղմ ձևերը⁵⁴: Ավելին, այցի ընթացքում այս ոլորտում ակտիվ ՀԿ-ների ներկայացուցիչները հանձնակատարին տեղեկացրեցին, որ որոշ, հատկապես գյուղաբնակ անձինք, հավանական է, ձեռնպահ մնան իրենց երեխաների կամ ընտանիքի անդամների համար հաշմանդամության կարգավիճակի դիմելուց, այն մտահոգությամբ, որ համայնքում ընտանիքի հեղինակությունը կարող է կրել հաշմանդամության խարանի ազդեցությունը: Հետևաբար, չի կարելի բացառել, որ հաշմանդամություն ունեցող մի շարք մարդիկ, այս կամ այլ պատճառներով, կարող են մնալ պաշտոնական գրանցամատյաններից դուրս և որ հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց փաստացի քանակը կարող է թերագնահատվել:

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով ՄԱԿ-ի կոմիտեն (CRPD կոմիտե) 2017թ. առաջարկեց, որ Հայաստանը մշակի հաշմանդամություն ունեցող անձանց բնորոշումների տվյալների պարբերական հավաքման և հաղորդման մի համակարգ, ներառյալ՝ այն խոչընդոտները, որոնց ծառանում են հասարակությունում հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց առջև: Ներկայում Հայաստանը հաշմանդամություն ունեցող անձանց մասին տեղեկությունը հավաքում է գրանցման էլեկտրոնային համակարգի միջոցով, որը հնարավորություն է տալիս տեղեկություններ գրանցել սեռի, տարիքի, հաշմանդամության խմբի, առողջական վիճակի, բնակության շրջանի և վայրի, զբաղվածության կարգավիճակի և վերականգնման համար տրամադրված միջոցների մասին: Հանձնակատարը տեղեկացավ, որ իշխանությունները մտադիր են շարունակել վերանայել համակարգը, որպեսզի այն համապատասխանեցնեն ԱՀԿ չափորոշիչներին⁵⁵, ինչը հնարավորություն կտա ավելի լավ վերլուծել

⁵³ Հաշմանդամության համաշխարհային [գեկուլց](#), Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն (ԱՀԿ), 2011թ.:

⁵⁴ «Հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց զբաղվածությունը Հայաստանում», [ուսումնասիրություն](#), «Փրկենք երեխաներին», 2013թ., էջ 9:

⁵⁵ Աշխատունակության, հաշմանդամության և առողջության ԱՀԿ միջազգային [նասակարգում](#)։

հասարակության ավելի լայն շրջանում հաշմանդամություն ունեցող անձանց ներառման վրա ազդող խոչընդոտները:

2.1.1. Իրավական ԵՎ Ինստիտուցիոնալ Շրջանակ

2004թ. միանալով վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիային (RESC)՝ Հայաստանը ստանձնեց Հոդված 15-ով սահմանվող պարտավորությունը, որը ճանաչում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց անկախության, սոցիալական ինտեգրման և համայնքի կյանքում մասնակցելու իրավունքը, սակայն երկիրը դեռ չի վավերացրել կոլեկտիվ բողոքների համակարգ ապահովող Եվրոպական սոցիալական խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությունը: 2010թ. Հայաստանը վավերացրեց ՄԱԿ-ի Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիան (CRPD), բայց ոչ դրա կամրնտի արձանագրությունը, որով ճանաչվում է անհատական հաղորդակցման իրավունքը: Միանալով վերը նշված համաձայնագրերին՝ Հայաստանը համաձայնում է երաշխավորել հաշմանդամություն ունեցող անձանց, տարիքից և իրենց հաշմանդամության բնույթից և ծագումից անկախ, անկախության, սոցիալական ինտեգրման և համայնքի կյանքում մասնակցության իրավունքի իրացումը և մասնավորապես համապատասխան միջոցառումներ ձեռնարկել՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց ուղղորդում, կրթություն և մասնագիտական վերապատրաստում տրամադրելու, զբաղվածությանն նրանց հասանելիության, ինչպես նաև ամբողջական սոցիալական ինտեգրումն ու համայնքի կյանքում մասնակցությունը խթանելու, մասնավորապես հաղորդակցման և տեղաշարժման խոչընդոտները հաղթահարելուն ուղղված միջոցառումների միջոցով՝ միևնույն ժամանակապահովելով տրանսպորտի, բնակարանի, մշակութային գործունեության և հանգստի մատչելիությունը:

Հայաստանի Սահմանադրության Հոդված 29-ը արգելում է հիմունքներով խտրականությունը նաև հաշմանդամության հիմքով: Համաձայն հոդված 83-ի, հաշմանդամություն ունեցող բոլոր անձինք ունեն սոցիալական ապահովության իրավունք, և Հոդված 86.8 սահմանում է, որ պետական քաղաքականությունն իր հիմնական նպատակների շարքում ներառել է հաշմանդամության կանխարգելումը, բուժումը և հաշմանդամություն ունեցող անձանց վերականգնումը, ինչպես նաև հաշմանդամություն ունեցող անձանց հասարակական կյանքում մասնակցության խթանումը: Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հետ կապված իրավակարգավորումներ կարելի է գտնել նաև մի շարք օրենքներում, ինչպիսիք են՝ Աշխատանքային օրենսգրքը, 1996թ. Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին օրենքը, Հատուկ կրթական կարիքներով անձանց կրթության մասին օրենքը, Քաղաքաշինության մասին օրենքը, կառավարության որոշումները:

2016թ. Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության և նրանց սոցիալական ներառման մի համապարփակ օրենսդրական նախագիծ մշակեց և ներկայացրեց խորհրդարանի հաստատմանը 2017թ.-ին: Այցի ընթացքում հանձնակատարին և նրա պատվիրակությանը տեղեկացրին, որ 2018թ. իր նշանակումից հետո Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նոր նախարարը նախագիծը հետ է կանչել խորհրդարանից՝ այն ներառական և միջազգային

չափորոշիչներին ավելի համապատասխան դարձնելու մտադրությամբ: Հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությանը տեղեկացրեցին, որ առաջարկության նոր նախագիծը ներկայում նախապատրաստման փուլում է: 2017թվականի հունվարի 12-ին կառավարությունը հաստատեց հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ներառման 2017-2021թթ. համապարփակ ծրագիրը: 2008թ. փետրվարին ստեղծված Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի կողմից նախագահությամբ գործող Հաշմանդամություն ունեցող անձանց հարցերով զբաղվող ազգային հանձնաժողովը հանդես է գալիս որպես խորհրդատվական մարմին և կառավարության կողմից հաշմանդամության հարցերի համակարգման մեխանիզմ , որի կազմում ներգրավված են պետական կառավարման մարմինների և հաշմանդամություն ունեցող անձանց հարցերով զբաղվող հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները՝ հավասար մասնակցությամբ: Ազգային հանձնաժողովի վերջին նիստը տեղի է ունեցել 2017թ. դեկտեմբերին: Հանձնակատարը հասկանում է, որ կառավարությունը նախատեսում է որոշակի փոփոխություններ անել հանձնաժողովի կազմում՝ այս մարմնի հաջորդ հերթական նիստից առաջ:

2.1.2. Իրավունակություն, անկախ ապրելու և հասարակությունում ներառված լինելու իրավունքը

Հանձնակատարը հիշեցնում է, որ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի Հոդված 12-ը սահմանում է կյանքի բոլոր բնագավառներում այլոց հետ հավասար իրավունքներով իրավունակության իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը և նկատում է, որ հաշմանդամություն ունեցող անձի կարգավիճակը կամ հաշմանդամության առկայությունը երբևիցե հիմք չպետք է հանդիսանա իրավունակության մերժման համար⁵⁶: Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիան հստակ պահանջում է, որ պետությունները փոխեն խնամակալության իրենց համակարգերը այլընտրանքներով և մասնավորապես աջակցությամբ որոշումների կայացման մեթոդներով: Հանձնակատարը հիշեցնում է նաև, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է նախադեպային իրավունքը, որով անձի գործունակության չճանաչումը հանդիսանում է մարդու իրավունքների խիստ սահմանափակում և որ գործունակության ամբողջական սահմանափակումը հանդիսանում է մասնավոր կյանքի իրավունքի լուրջ միջամտություն, որը պաշտպանված է Մարդու Իրավունքների Եվրոպական Կոնվենցիայի Հոդված 8-ով:

Հայաստանի օրենսդրությունը ներկայում չի սահմանում աջակցությամբ որոշումների կայացումը կամ գործունակության մասնավոր զրկումը մտավոր կամ հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար: Հոգեւոցիալական և մտավոր հաշմանդամություն ունեցող անձինք հաճախ ամբողջովին զրկված են իրենց իրավունակությունից և հարկադիր շուրջօրյա խնամքի տակ են, որն

⁵⁶ Հոդված 12 [Ընդհանուր մեկնաբանություն](#), Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտե, պարբերություն 9:

իրականացնում են կամ անհատները, կամ հաստատությունները: Human Rights Watch-ի (HRW) 2017թ.-ին հրապարակված զեկույցը պարզել է, որ Հայաստանը պարբերաբար զրկում է մտավոր կամ հոգեկան հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրենց իրավունակությունից՝ չափահաս տարիքին հասնելուն պես⁵⁷: Ի լրումն Հայաստանի Քաղաքացիական դատավարության, օրենսգիրքը և Հոգեբուժական աջակցության մասին օրենքը թույլ են տալիս երկար ժամանակով, երբեմն նրանց ամբողջ կյանքի ընթացքում, մտավոր կամ հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող անձանց ազատագրությունից զրկում, ներառյալ ոչ կամավոր հոսպիտալացումը և բուժումը, որը քննադատվել է մի շարք միջազգային մոնիտորինգի մեխանիզմների կողմից⁵⁸:

Հանձնակատարը հիշեցնում է նաև, որ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի Հոդված 19-ը ճանաչում է հաշմանդամություն ունեցող բոլոր անձանց անկախ ապրելու և համայնքում ներառվելու իրավունքը: Մասնավորապես, այսպիսի անձինք պետք է հնարավորություն ունենան ընտրելու իրենց բնակության վայրը, հասանելիություն ունենան տնային, ստացիոնար և այլ համայնքային աջակցության ծառայություններից՝ կանխարգելելու հասարակությունից մեկուսացումը կամ սեգրեգացումը:

Հայաստանի վերաբերյալ իր ամփոփիչ դիտարկումներում Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեն մտահոգություն հայտնեց, որ հաշմանդամություն ունեցող շատ երեխաներ և մեծահասակներ դեռ շուրջօրյա խնամքի կենտրոններում են ապրում և շատ սահմանափակ աջակցություն են ստանում համայնքում անկախ կյանքով ապրելու համար⁵⁹: Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից հանձնակատարին տրամադրված տեղեկության համաձայն, Հայաստանում հաշմանդամություն ունեցող 603 անձ ներկայում բնակվում է խնամքի հաստատություններում և մանկատներում, ու ևս 270-ը բնակվում են գիշերօթիկ հաստատություններում:

Այցի ընթացքում հանձնակատարն այցելեց հոգեւոցիալական և մտավոր հաշմանդամություն ունեցող անձանց կացություն և խնամք տրամադրող երկու հաստատություն: Սրանցից առաջինը «Չորակ» հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց կենտրոնն էր, մի մեծ շուրջօրյա հաստատություն, որը Երևանի արվարձանում գտնվող հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամք է տրամադրում: Չորակում բնակվում են հոգեւոցիալական, մտավոր, զգայական և այլ հաշմանդամություն ունեցող մոտ 120 մեծահասակ,՝ բոլորն էլ իրավունակությունից զրկված: Երիտասարդ բնակիչներից մեծ մասի համար

⁵⁷ «Ե՞րբ են տուն կգնամ: Հաստատություններում երեխաների չարաշահում և խտրականություն ու որակյալ ներառական կրթության մատչելիության բացակայությունը Հայաստանում», [զեկույց](#), Human Rights Watch, 2017թ., էջ 37:

⁵⁸ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեի [Եզրափակիչ դիտարկումներ](#) (2017թ.), Եվրոպայի խորհրդի խոշտանգումների և այլ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման Եվրոպական կոմիտեի կողմից կատարած այցի [զեկույցը՝ ուղղված](#) Հայաստանի կառավարությանը, 2015թ., CPT/Inf (2016)31, էջեր 58-67 և ամենավերջինը, Հատուկ զեկուցողի [Չեկույց](#) ֆիզիկական և մտավոր առողջության ամենաբարձր հնարավոր չափորոշիչից օգտվելու յուրաքանչյուր անձի իրավունքի մասին, արված Հայաստան կատարված այցի արդյունքում, 26 ապրիլի 2018թ., A/HRC/38/36/Add.2, պարբերություն 57:

⁵⁹ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեի [Եզրափակիչ դիտարկումներ](#) (2017թ.), պարբերություն 31:

Ձորակը մանկատան կյանքի շարունակությունն է, մինչդեռ մյուսները հաշմանդամություն ունեցող անձինք են, որոնք իրենց օգնելու համար բարեկամ կամ այլ անձինք չունեն: Զգայական հաշմանդամություն ունեցող, օրինակ՝ լսելու խանգարումներ ունեցող մի շարք բնակիչներ տարեցներ են: Չնայած, որ Ձորակը տեխնիկապես կիսաբաց հաստատություն է, փակվում է միայն գիշերը և բաց է օրվա ընթացքում, բնակիչների մեծ մասը մշտապես տարածքում են մնում: Հաստատությունն ունի մշակովի հողատարածք, և բնակիչներին քաջալերում են աջակցել գյուղմթերքի աճեցմանը: Հանձնակատարին ցույց տվեցին որոշ բնակելի տարածքներ, որոնք կոկիկ տեսք ունեին, բայց այնքան էլ անհատական չէին, և հանձնակատարը նկատեց, որ ինստիտուցիոնալ համատեքստը չէր նպաստում բնակիչների շրջանում գործորդության զգացողության խթանմանը:

Հանձնակատարը այցելեց նաև երկրի հյուսիսային մասում գտնվող Սպիտակ քաղաքի անմիջական հարևանությամբ, տեղական ՀԿ-ի կողմից կառավարվող թեթև հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամքի համեմատաբար փոքր մի տուն: Տունը ներկայում ապաստարան է տրամադրում մոտ մեկ տասնյակ բնակչի, ովքեր տեղաշարժման լիակատար ազատություն ունեն: Որոշ բնակիչներ հանձնակատարի հետ կիսվեցին Սևանի և Վարդենիսի հոգեբուժական կլինիկաներում երկար տարիների նախկին ազատազրկումների իրենց պատմություններով և հստակ ասացին, որ չեն ցանկանում, որ իրենց նորից հետ տանեն: Ըստ երևույթին Սպիտակում նրանք կարող են ավելի ինքնուրույն կյանք վարել համայնքում, և նրանցից ոմանք հաջողությամբ բողոքարկում էին իրենց ազատազրկման հրամանները դատարանում՝ ՀԿ ներկայացուցիչների աջակցությամբ: Ընդհանուր առմամբ, հանձնակատարը պարզեց, որ Սպիտակի խնամքի տունը ավելի նպաստավոր միջավայր է ապահովում բնակիչների անհատական զորացման և սեփական ուժերի վրա հույս դնելու համար և շատ ավելի լավ այլընտրանք է Ձորակի պես մեծ պետական հաստատություններին: Հանձնակատարը գտնում է, որ իր դիտարկումները համապատասխանում են առողջության իրավունքի ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողի դիտարկումներին, որը Սպիտակի խնամքի կենտրոն էր այցելել 2017թ.⁶⁰ :

Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարը հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությանը տեղեկացրեց, որ նախարարության ապահիստիտուցիոնալացման մոտեցումը բաղկացած կլինի մեծ հաստատությունների՝ խնամքի ավելի փոքր կենտրոններով աստիճանական փոխարինմամբ և վերջին հաշվով խնամքը տանը կամ համայնքում կենտրոնացնելով: Նշված ապահիստիտուցիոնալացման նպատակն է տարեկան 30%-ով կրճատել ինստիտուցիոնալացված բնակիչներին: Մակայն նախարարը զգուշացրեց, որ փոքր խնամքի տները պետք է շարունակեն իրենց գոյությունը՝ երաշխավորելու պետական խնամքի մատչելիությունը, երբ ընտանեկան խնամքը հասանելի չէ կամ անհամատեղելի է անձի լավագույն շահի հետ: Նա նաև պարզաբանեց, որ երեք հիմնական մեծ պետական հաստատությունները, որոնք հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամք և ապաստարան են տրամադրում,

⁶⁰ Ֆիզիկական և մտավոր առողջության ամենաբարձր հասանելի չափորոշիչներից օգտվելու յուրաքանչյուրի իրավունքի հատուկ զեկուցողի [զեկուլյոյ](#) Յայաստան կատարած այցելության արդյունքում, 26 ապրիլի 2018թ., A/HRC/38/36/Add.2, պարբերություն 63:

նախատեսում են շարունակել գործունեությունը՝ կարճաժամկետից միջնաժամկետ կտրվածքով:

2.1.3. ներառական կրթություն

Համաձայն Կրթության և գիտության նախարարության, 2016/2017թթ. ուսումնական տարում եղել է 6,700 «հատուկ կրթական կարիքներով» երեխա, որոնք սովորել են ներառական կրթություն տրամադրող սովորական (հանրակրթական) դպրոցներում, մինչդեռ 2,134 շարունակել են ուսումը հատուկ դպրոցներում: Համաձայն 2017/2018թթ. արդյունքների, 201 պետական դպրոցի կողմից տրամադրված կրթությունը դիտարկվել է «ներառական»՝ 81-ով ավելի, քան նախորդ տարի:

Ինչպես սահմանվել է 2014թ. կատարված փոփոխություններով Հանրակրթության մասին օրենքում, Հայաստանի կառավարությունը պարտավորություն է ստանձնել ամբողջ տարրական և միջնակարգ կրթությունը ներառական դարձնել բոլոր երեխաների համար մինչև 2025թ. օգոստոս՝ անկախ ցանկացած նկատառումից և հատկապես ներառելով հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին: Կրթության և գիտության նախարարությունը այդ առումով ժամանակացույց է կազմել Հայաստանի բոլոր մարզերի համար:

Հանձնակատարի հետ հանդիպած ՀԿ-ների ներկայացուցիչներն ընդունեցին, որ ներառական կրթությունը նկատելի չափով իրականացվել է միջնակարգ կրթության ոլորտում, սակայն նրանք մատնանշեցին, որ այս հայեցակարգը իրականացման որոշակի խնդիրներ ունի կրթության այլ մակարդակներում, մասնավորապես նախադպրոցական մակարդակում: Իրենց կարծիքով հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ծնողները տեղյակ չեն տանը կրթելու այլընտրանքների մասին, միջդեռ այլք իրենց երեխաներին հանում են «ներառական» պիտակավորված դպրոցներից՝ տանելով գիշերօթիկ դպրոցներ, որտեղ մասնագիտացված ծառայություններն ու բուժումն ավելի հասանելի են:

Հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակության հետ հանդիպած Կրթության և գիտության նախարարի տեղակալը մտահոգություն արտահայտեց նախադպրոցական կրթության մակարդակում ներառականության և սովորական դպրոցներում հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ներառումը բարելավելու անհրաժեշտության վերաբերյալ: Մասնավորապես նախարարի տեղակալը բացատրեց, որ Երևանում ներկայում միայն մի մանկապարտեզ է ներառական կրթություն առաջարկում⁶¹, չնայած, որ մի շարք այլ հաստատություններ երեխաներին առաջարկում են մասնագիտացված հոգեբանների ծառայություններ: Հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությունը տեղեկացավ նաև, որ նախարարությունն արդեն նախապատրաստել է նախադպրոցական կրթության մասին օրենքի նախագիծը, որը նախարարի տեղակալը հուսով էր՝ շուտով կներկայացվեր Ազգային Ժողովին: Ի լրումն, 2019թ. նախարարությունը պլանավորում է հրապարակել ներառական կրթության հայեցակարգը

⁶¹ Առողջության իրավունքի ՄԱԿ հատուկ գեկուցողը Երևանի No. 92 մանկապարտեզը նշել է որպես միակ ամբողջովին «ներառական» մանկապարտեզը Հայաստանում և առաջարկել է, որ այն ծառայի որպես օրինակ՝ ամբողջ երկրում ընդօրինակվելու համար, վերը նշված Ծանոթագրություն 58-ում նշված [գեկուցող](#), պարբերություն 62:

հստակեցնող իր հայեցակարգային փաստաթուղթը՝ Հայաստանում քաղված դասերի և այս քաղաքականության իրականացման ժամանակ ի հայտ եկած խոչընդոտների վերլուծության հետ:

2.1.4. Եզրահանգումներ ԵՎ առաջարկություններ

Հանձնակատարը հավատում է, որ բոլորը պետք է հավասար հիմունքներով օգտվեն իրավունակությունից և յուրաքանչյուր ոք պետք է ունենա դա անելու համար անհրաժեշտ աջակցություն ստանալու իրավունք: Ընդունելով և ողջունելով հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ներառման բարելավման ուղղությամբ Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունը՝ նա համարում է, որ անհրաժեշտ է վերանայել հաշմանդամություն ունեցող անձանց պետական աջակցության իրավական շրջանակը: Իշխանությունները պետք է օգտագործեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների օրենսդրական նախաձեռնության ընթացիկ վերանայման առիթը, որպեսզի վերջ դնեն հոգեւոցիալական հաշմանդամություն ունեցող անձանց լիակատար խնամակալությանը և անցում կատարեն փոխարինողի կողմից կայացվող որոշումների մոդելից առաջակցությամբ կայացվող որոշումների մոդելի:

Հանձնակատարը վերհիշում է, որ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի Հոդված 19-ը սահմանում է, որ հաշմանդամություն ունեցող անձինք պետք է կարողանան ամբողջովին օգտվել իրենց իրավունքներից, այդ թվում՝ սոցիալական իրավունքներից, որպես համայնքի անդամ անկախ ապրելու համար և պետք է կարողանան այնտեղ օգտվել իրենց համար օրենքով սահմանված ծառայություններից, ներառյալ՝ համայնքում իրենց կյանքը կազմակերպելու համար անհրաժեշտ անձնական աջակցությունը: Նա գտնում է, որ հաշմանդամություն ունեցող անձանց մեկուսացումը հաստատություններում հանդիսանում է նրանց խարանձան և սոցիալական լուսանցքայնացման շարունակությունը: Ողջունելով հոգուտ համայնքահեն ծառայությունների և տանը խնամքի համար մեծ հաստատությունների աստիճանական վերացման համար նախատեսված միջոցառումները՝ հանձնակատարը համարում է, որ արդեն պետք է մորատորիում հայտարարել մեծ, պետական, շուրջօրյա խնամք տրամադրող հաստատություններում նոր բնակիչների ընդունման համար: Հանձնակատարի կարծիքով «ընտանեկան» ոճի խնամքը տները շատ ավելի լավ այլընտրանքն են մեծ պետական հաստատություններին և կարող են որոշ դեպքերում կենսունակ լինել: Այնուհանդերձ, նա կոչ է անում Հայաստանի իշխանություններին կեցության նոր պայմաններ ստեղծել, որոնք լիովին կհամապատասխանեն Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոնվենցիայի Հոդված 19-ի պահանջներին: Հանձնակատարը ցանկանում է կրկնել, որ որքան շատ ծառայություններ մատուցվեն հաստատություններում, այնքան ավելի նվազելու են արտաքին աշխարհի հետ շփումներ ունենալու բնակիչների հնարավորությունները գործնականում, ինչպես ներկայացված է հանձնակատարի գրասենյակի կողմից

հրապարակված համապատասխան հարցի վերաբերյալ փաստաթղթում⁶²: Այս առումով Հայաստանը պետք է համապատասխան կերպով հաշվի առնի Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտեի ամփոփիչ դիտարկումները, որոնք առաջարկում են ընդունել իրավական միջոցառումներ և բավարար միջոցներ հատկացնել աջակցող ծառայությունների, ներառյալ՝ անձնական աջակցության մշակման համար, որը կոյուրացնի անկախ կյանքը:

Հաշմանդամություն ունեցող երեխաների դպրոցական սեգրեգացիան նրանց՝ որակյալ կրթության հավասար մատչելիության իրավունքի խախտում է: Ավելին, այն գրկում է նրանց կարևոր սոցիալական և կյանքի հմտությունների զարգացման հնարավորություններից և խորացնում է նրանց լուսանցքայնացումը: Հետևաբար, հանձնակատարը գովելի է համարում մինչև 2025թ. ամբողջ կրթությունը լիովին և իրապես ներառական դարձնելու իշխանությունների հանձնառությունը և քաջալերում է նրանց շարունակել ջանքերը այս նպատակին հասնելու համար: Նա առաջարկում է, որ հատուկ ուշադրություն դարձվի նախադպրոցական (մանկապարտեզի) մակարդակում ներառական կրթությանն ապահովմանը, ներառյալ՝ Երևանից դուրս և բոլոր հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին տրամադրվի անհատական աջակցություն, ողջամիտ բնակապայմաններ և կրթական հաստատությունների պատշաճ մատչում:

Հանձնակատարն առաջարկում է նաև, որ Հայաստանն ընդունի Վերանայված Եվրոպական Խարտիայի Հոդված 15§1-ը, որով պետությունները հանձնառություն են ստանձնում ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցառումները՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց տրամադրելու ուղղորդում, կրթություն և մասնագիտական վերապատրաստում: Այս առումով նա հիշեցնում է, որ Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն եզրակացրել է, որ օրենքում և պրակտիկայում գոյություն չունի ոչ մի լուրջ խոչընդոտ Հայաստանի կողմից Խարտիայի այդ դրույթն ընդունելու համար⁶³: Ավելին, հանձնակատարը քաջալերում է, որ Հայաստանը դիտարկի Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրության վավերացումը, որը ճանաչում է անհատական հաղորդակցության իրավունքը և հաշվի առնի կոլեկտիվ բողոքների համակարգ ապահովող Եվրոպական Սոցիալական Խարտիայի վավերացումը (ETS No. 158), որը հանձնակատարի կարծիքով կնպաստի հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների ավելի խորը իրացմանը:

Հանձնակատարին տեղեկացրեցին, որ հաշմանդամություն ունեցող անձանց հանրային ընկալումը Հայաստանում շարունակում է հիմնվել կարծրատիպերի վրա և շարունակվում է խտրական վերաբերմունքը: Այս առումով նա ողջունում է հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց իրավունքների հայտնի ակտիվիստի նշանակումը Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի փոխնախարարի պաշտոնում և ընդունում է, որ այս նշանակումը Հայաստանում հաշմանդամություն ունեցող

⁶² «Անկախ ապրելու և համայնքում ներառված լինելու հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքը», Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատարի կողմից հրապարակված [Հարցի վերաբերյալ փաստաթուղթ](#), 2012թ.:

⁶³ Եվրոպական սոցիալական խարտիայի դրույթների չընդունման մասին [Չեկուցք](#), Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե, ապրիլ 2016թ., էջ 3:

անձանց տալիս է իրենց անունից խոսող կարևոր և օրինակելի կերպար: Մակայն հանձնակատարը կոչ է անում կառավարությանը հաշվի առնել նաև ավելի համապարփակ և հեռուն գնացող միջոցառումների ընդունումը, ներառյալ՝ հասարակության շրջանում տեղեկատվության քարոզարշավները՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին հասարակության շրջանում իրազեկությունը բարձրացնելու համար:

Հաշմանդամության հետ կապված, ներառյալ ապախնստիտուցիոնալացման գործընթացը, իր բոլոր քաղաքականությունների պլանավորման, իրականացման և մշտադիտարկման ժամանակ Հայաստանի իշխանությունները պետք է պարբերաբար ներառեն հենց հաշմանդամություն ունեցող անձանց, օրինակ՝ նրանց ներկայացուցչական կազմակերպությունների միջոցով:

2.2. Երեխաների մարդու իրավունքները

2.2.1. Իրավական ԵՎ Ինստիտուցիոնալ շրջանակ

Հայաստանը վավերացրել է ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոնվենցիան 1993թ.՝ ի լրումն մի շարք այլ ՄԱԿ-ի և Աշխատանքի Միջազգային Կազմակերպության (ILO) երեխաների իրավունքների պաշտպանության գործիքների: 2010թ. Հայաստանը ստորագրեց Եվրոպայի խորհրդի Սեռական շահագործումից և սեռական բռնությունից երեխաներին պաշտպանելու Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (Լանցարոտեի Կոնվենցիան), բայց դեռ չի վավերացրել այն: Ներպետական մակարդակում, 1996թ. Երեխայի իրավունքների մասին օրենքը և Ընտանեկան Օրենսգրքը զուգորդվեցին մի շարք քաղաքականության մշակման միջոցառումներով, ինչպիսիք են 2013-2016թթ. Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ազգային ծրագիրը և ավելի վերջերս 2017-2021թթ. Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունն ու ծրագիրը:

2.2.2. աղքատություն ԵՎ երեխաներ

Ազգային չափանիշներով հաշվարկված 2016թ. աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակները Հայաստանում⁶⁴ կազմել են համապատասխանաբար 29.4% և 1.8%, բայց երեխաների պարագայում այս մակարդակները կազմել են համապատասխանաբար 34.2% և 2%, համաձայն Հայաստանի ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակված «Սոցիալական պատկերն ու աղքատությունը Հայաստանում» զեկույցի⁶⁵: Միննույն ժամանակ, համաձայն ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի, թեև երեխաները կազմում են Հայաստանի ընդհանուր բնակչության 22%-ը, նրանք կազմում են աղքատ բնակչության» 26%-ը և «ծայրահեղ աղքատ» բնակչության 30%⁶⁶: Այս թվերը հստակ

⁶⁴ Տես՝ «Սոցիալական պատկերն ու աղքատությունը Հայաստանում զեկույցի» հրապարակման մասին [մամուլ հաղորդագրությունը](#), 5 դեկտեմբերի 2017թ.՝ մեթոդաբանության պարզաբանումների համար:

⁶⁵ «Սոցիալական [պատկերն](#) ու աղքատությունը Հայաստանում», Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտե, 2017թ. (միայն հայերեն): Միննույն ժամանակ 2016թ. [ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի տվյալները](#) մի փոքր այլ տվյալներ են ներկայացրել՝ հայ երեխաների 36% «աղքատ» է, իսկ 3 տոկոսը՝ «ծայրահեղ աղքատ», տե՛ս՝ նշված զեկույցը ստորև ճանաչագրություն 66-ում:

⁶⁶ Երեխաների աղքատությունը Հայաստանում. Բազմակի կրկնվող զրկանքների ազգային վերլուծություն, [զեկույց](#), Հայաստանում ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամ, 2016թ.:

ցույց են տալիս, որ Հայաստանում երեխաները ավելի հակված են տուժել աղքատությունից: Ավելին, երիտասարդների աղքատությունը Հայաստանում կարծես աճող երևույթ է, 2008թ. աղքատության մեջ ապրող երեխաների մակարդակը կազմել է 29.8%, բայց աճել է մինչև 34.2% 2016թ.: Երիտասարդների աղքատությունը նույնպես գենդերային ուղղվածություն ունի, հայ աղջիկների 36.1% որպես «աղքատ» են դասակարգվել, ի տարբերություն 32.4% տղաների: ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի նույն ուսումնասիրությունը, որը ուսումնասիրել է հայ երեխաների կրած գրկանքները դրա բազմակի չափայնություններով, պարզել է, որ երեխաների 64% գրկված է մեկ կամ ավել չափայնություններով ու որ գյուղական վայրերում նույն մակարդակը հասել է 82%: Պարզվել է, որ երեխաները գրկված են միջինը 3 չափայնություններով մինչև 5 ժամանակ, դրանցից շատերը կոմունալ ծառայությունների (օրինակ՝ ջրամատակարարման և ջեռուցման վատ հասանելիություն), բնակալայմանների և հանգստի առումներով: Պարզվել է, որ 5 տարեկանից ցածր երեխաների մոտավորապես մեկ երրորդը գրկված է սննդից, ներկայացվել է, որ նույն տարիքային խմբի երկու հինգերորդը տանը չունի վառելիքայտ և ջեռուցում:

Աղքատությունը նվազեցնելու կառավարության ջանքերը ուղղորդվում են «2014-2025թթ. ռազմավարական հեռանկարային զարգացման ծրագրով», որի հիման վրա այն ընդունում է տարեկան աղքատության կրճատման թիրախները⁶⁷: Ավելին, 2014թ. ուժի մեջ մտավ Պետական նպաստների մասին օրենքը, որին 2015թ. հաջորդեց Սոցիալական աջակցության մասին օրենքը: 2012-2015թթ. փոփոխություններ կատարվեցին ընտանեկան և սոցիալական նպաստների համակարգում, որոնք հիմնականում վերաբերում էին ընտանիքների կարիքավորության մակարդակի գնահատման ընթացակարգի և վարչարարության բարելավմանը: Արդյունքում, ցածր եկամուտով, հատկապես երեխաներ ունեցող ընտանիքները, ստացել են ընտանեկան նպաստի իրավունք: Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը տեղեկացրեց հանձնակատարին, որ նպաստի գումարը տատանվում է՝ կախված խոցելիությունից, բնակության վայրից և երեխաների քանակից: Այն ներկայում բաղկացած է 18,000 դրամ (մոտ €32.5) կազմող բազային նպաստից, գումարած հավելավճար յուրաքանչյուր երեխայի համար, որը տատանվում է 5,500-8,000 դրամ տիրույթում (մոտ €10-€14.5): Լրացուցիչ միանվագ հավելավճարներ են տրամադրվում հատուկ դեպքերում, օրինակ՝ երեխայի ծննդի հետ կապված, իսկ աղքատության գծին մոտ գտնվող ընտանիքներն ունեն երեք ամսվա արտակարգ աջակցության իրավունք: Սակայն հանձնակատարը նկատում է, որթեև երեխա ունեցող բոլոր տնային տնտեսությունների 24%-ն ընտանեկան նպաստ են ստացել 2016թ., պարզվում է, որ նույնը վերաբերում է, որպես «աղքատ» դասակարգված տնային տնտեսությունների միայն 34.7%-ին և որպես «ծայրահեղ աղքատ» դասակարգված բոլոր տնային տնտեսությունների մոտավորապես կեսին⁶⁸:

⁶⁷ «Աղքատությունը Հայաստանում», [հոդված մամուլից](http://hnp.am), Ampop.am, 7 օգոստոսի 2018թ.:

⁶⁸ Համաձայն Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների, Հայաստանում միջին աշխատավարձը 2017թ. կազմել է ամսական 180,354 դրամ (մոտ €320)՝ պետական և մասնավոր հատվածները միասին

2.2.3. Պետության խնամքի ՄԱԿ ԵՎ խնամակալության մեջ գտնվող երեխաներ

Համաձայն ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի տվյալների, 2016թ. Հայաստանում մոտ 3,500 երեխա բնակվում էր պետական հաստատություններում: Human Rights Watch-ի կողմից Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեին ներկայացված թիվը գնահատվում է 3,700 ապրիլ 2016թ. դրությամբ⁶⁹:

Երեխայի իրավունքների ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, Հայաստանի Ընտանեկան Օրենսգրքը և Երեխայի իրավունքների մասին օրենքը (Հոդվածներ 12 և 13) սահմանում են ընտանիքում ապրելու երեխայի իրավունքը: Ի լրումն, Հայաստանը ներդրել է մի շարք ինստիտուցիոնալ և քաղաքականության մշակմանն ուղղված միջոցառումներ, ինչպիսիք են մանկական խնամքի հաստատությունների շրջանավարտների պետական աջակցության ծրագիրը (2004-2015թթ.), երեխաների ապահովման ծրագիրը (2004-2015թթ.) և ամենավերջինը՝ 2017-2021թթ. երեխայի իրավունքների պաշտպանության ռազմավարական ծրագիրը: Վերջին տարիներին, կառավարությունն իրականացրել է նաև մի շարք ծրագրեր՝ ուղղված ապահովման ծրագրի շրջանակներում և երեխաների՝ կենսաբանական կամ խնամակալ ընտանիքներ վերադարձին:

Այնուամենայնիվ, հանձնակատարը մտահոգված էր, որ ողջ ծնողներ ունեցող բազմաթիվ երեխաներ գտնվում են պետական հաստատություններում: Երեխայի իրավունքների ՄԱԿ-ի կոմիտեն այս երևույթի մասին իր մտահոգությունն է արտահայտել դեռ 2013թ.-ին⁷⁰, և վերը նշված HRW-ի 2017թ. ուսումնասիրությամբ գնահատվել է, որ Հայաստանի հաստատություններում գտնվող երեխաների 90%-ն ունեն առնվազն մեկ ողջ ծնող⁷¹: Նույն ուսումնասիրությունում նշվում է, որ երեխաների մեծ մասը Հայաստանի մանկատներ և այլ հաստատություններ են տեղափոխվել իրենց հաշմանդամության, կամ աղքատության, կամ ընտանիքում բարդ իրավիճակին վերաբերող այլ հիմքերով:

Միևնույն ժամանակ, ինստիտուցիոնալացման այնպիսի հավանական այլընտրանքները, ինչպիսին է խնամակալությունը, մնում են թերագնահատված: 2013թ. Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեն բողոքեց, որ Հայաստանում միայն «մի քանի խնամակալ ընտանիքներ» կան⁷²: 2016թ. ընդհանուր առմամբ ամբողջ երկրում կար 23 խնամակալ ընտանիք՝ չնայած, որ բյուջետային աջակցություն էր տրամադրված 25-ի համար: Հայաստանի ներկայիս միջնաժամկետ ծախսային ծրագիրը 2018-2020թթ.-ի համար նախատեսում է մոտ քառապատիկ մեծացում՝ տարեկան աջակցություն հատկացված է խնամակալ ընտանիքներում 94 երեխայի դաստիարակման համար: Մակայն ներկայում լրացված է խնամակալության միայն 50 տեղ: Հանձնակատարը հասկանում է, որ սրա մասնավոր պատճառներից մեկն այն է, որ խնամակալությունը հասանելի է

վերցված: Պետական հատվածում 2017թ. այն կազմել է 151,534 դրամ (մոտ €267): Մասնավոր հատվածում 2017թ.՝ 216.804 դրամ (մոտ €381):

⁶⁹ Human Rights Watch-ի կողմից ուսումնասիրության [ներկայացումը](#) Հայաստանի վերաբերյալ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեին, 15 փետրվար 2017թ.:

⁷⁰ Հայաստանի վերաբերյալ միավորված երրորդ և չորրորդ պարբերական հաշվետվությունների [Ամփոփիչ դիտարկումներ](#), Երեխայի իրավունքների կոմիտե, 8 հուլիսի 2013, CRC/C/ARM/CO/3-4:

⁷¹ Վերը նշված Ծանոթագրություն 57-ում հիշատակված [Չեկոսլոյ](#), էջ 1:

⁷² [Ամփոփիչ դիտարկումներ](#), Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտե, 2013, պարբերություն 31

միայն ծնողական իրավունքներից զրկված ծնողների երեխաների համար և որ Հայաստանի դատարանները երբեմն դժկամությամբ են ծնողներին զրկում ծնողական իրավունքներից, ընտանիքի միասնությունը պահելու մտայնությամբ՝ փոխարենը նախապատվությունը տալով այսպիսի երեխաների ժամանակավոր տեղավորմանը խնամքի հաստատություններում:

Մերտորեն կապված մեկ այլ խնդիր է այն, որ չնայած Հայաստանում խնամքի տներում եղած երեխաների ընդհանուր քանակը նվազում է, խնամքի տներում տեղավորվող հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ընդհանուր քանակն ավելանում է: Այս միտումի մասին արդեն ահագանգ եղել է Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեում 2013թ., ինչը բացատրվեց ընտանիքի այլընտրանքային և համայնքահեն խնամքի տարբերակների բացակայությամբ⁷³: 2017թ. Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեն քննադատել է մանկատներում և հատուկ շուրջօրյա խնամքի դպրոցներում ինստիտուցիոնալացված երեխաների մշտապես բարձր թիվը՝ մատնանշելով այսպես կոչված «տրանս-ինստիտուցիոնալացման» երևույթը, այն է՝ ապահիստիտուցիոնալացման շղարշի ներքո երեխաներին մի հաստատությունից մեկ ուրիշը տեղափոխելու գործընթացը և նմանատիպ հաստատություններում կատարվող շարունակական ներդրումները⁷⁴: Համաձայն Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության հրապարակած պաշտոնական վիճակագրության, 2017թ. դեկտեմբերին մանկատներում ապրում էր 620 երեխա, որոնցից 450 (մոտ 72%) հաշմանդամություն ունեցող երեխաներ էին⁷⁵: Հանձնակատարի հետ հանդիպած երեխաների իրավունքներով զբաղվող ՀԿ-ների ներկայացուցիչները գնահատեցին, որ պետական հաստատություններում գտնվող 3500 երեխայի մոտ 80%-ը հաշմանդամություն ունի: Հանձնակատարը հասկանում է, որ հաշմանդամություն ունեցող երեխաներից շատերը մնում են պետական խնամքի տակ նույնիսկ չափահասության հասնելուց հետո: Ձորակ կենտրոնի նման հաստատություններում գտնվում են երիտասարդ ինստիտուցիոնալացված չափահասները⁷⁶՝ հաճախ իրավունակությունից զրկված լինելու կամ հաստատության շուրջօրյա խնամակալության տակ գտնվելու կամ այլ հեռանկարների բացակայության պատճառով: Հանձնակատարը հասկանում է, որ այս խնդիրները ապահիստիտուցիոնալացման միջոցով լուծելը բարդ է, քանի որ Հայաստանի շատ վայրերում խնամքի հաստատությունները հանդիսանում են կառավարության կողմից կյանքի դժվար հանգամանքներում հայտնված ընտանիքներին, նաև հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին ու նրանց ընտանիքներին սոցիալական ծառայությունների մատուցման հիմնական միջոցը: Հանձնակատարի այցելած հաստատություններից մեկը Երևանի երեխաների խնամքի կենտրոնն էր (հայտնի է նաև, որպես Նորքի մանկատուն)՝ վեց տարեկանից ցածր մոտ 70 երեխայի խնամք տրամադրող պետական

⁷³ Նույն տեղում, պարբերություն 35

⁷⁴ Հայաստանի վերաբերյալ նախնական հաշվետվության [Ամփոփիչ դիտարկումներ](#), Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտե, 8 մայիսի 2017թ., CRPD/C/ARM/CO/1, պարբերություն 11:

⁷⁵ ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամը գրանցել է մոտավորապես նմանատիպ [սովյալներ 2016թ.](#) համար՝ մանկատներում 670 երեխաների 70% -ը (469) հաշմանդամություն ունի:

⁷⁶ Տես վերը նշված պարբերություն 56:

հաստատությունը: Կենտրոնում ներկայում բնակվող երեխաների մեծ մասը երեք տարեկանից ցածր են: Նրանք բաժանված են տարիքային խմբերի, բայց յուրաքանչյուր խմբում ապրում և խաղում են հաշմանդամություն ունեցող և չունեցող երեխաներ: Հանձնակատարին տեղեկացրեցին, որ երեխաների մոտ 60%-ն ունեն որոշ առողջական խնդիրներ կամ թեթև հաշմանդամություն, մինչդեռ մյուս երեխաներին այստեղ են բերել ծնողները կարիքից կամ դժվար սոցիալ-տնտեսական կամ ընտանեկան պայմաններից դրոշմով: Այն ծնողները, որոնք որոշում են երեխաներին ժամանակավորապես տեղավորել խնամքի տանը, պետք է համաձայնության ձևաթուղթ ստորագրեն, որն, ըստ անհրաժեշտության, կարող է երկարաձգվել ավելի, քան մեկ անգամ: Հանձնակատարին տեղեկացրեցին, որ որոշ ծնողներ պարբերաբար այցելում են իրենց ինստիտուցիոնալացված երեխաներին: Խնամքի կենտրոնն ունի 105 աշխատակից, 5 վերապատրասված մանկաբույժ, 1 հոգեբան և 1 սոցիալական աշխատող ու ֆիզիկական վերականգնման մեկ հատուկ բաժանմունք: Կենտրոնի փոխտնօրենը տեղեկացրեց հանձնակատարին, որ հաստատությունը կառավարությունից պատշաճ աջակցություն է ստանում և բացի այդ, նվիրատվություններ էլ են ստացվում մասնավոր և ինստիտուցիոնալ դոնորներից: Իր կարճատև այցելության հիման վրա հանձնակատարը պարզեց, որ կենտրոնի նյութական պայմանները բարվոք են:

Իշխանությունները տեղեկացրեցին հանձնակատարին, որ ի թիվս այլոց, 2017-2021թթ. Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ռազմավարական ծրագիրը ներառել է ընտանիքում ապրելու երեխայի իրավունքի ապահովումը և որ աշխատանքներ են կատարվել՝ համայնքում սոցիալական ծառայությունների պետական ֆինանսավորման ընդլայմանը, նաև կյանքի ծանր պայմաններում հայտնված երեխաներին, մասնավորապես առանց ծնողական խնամքի մնացած և հաշմանդամություններ ունեցող երեխաներին անվճար սոցիալական ծառայությունների տրամադրման համար: Աշխատանքի և սոցիական հարցերի նախարարությունը հանձնակատարին ներկայացրեց աղքատության կամ ընտանեկան բարդ իրավիճակով պայմանավորված պետական հաստատություններում տեղավորված երեխաների խնդրի լուծմանն ուղղված միջոցառումների մանրամասն նկարագրությունը: Ի թիվս այլոց, այսպիսի միջոցառումներից են՝ երեխայի և ընտանիքի աջակցության համայնքահեն կենտրոնները, որոնք երեխաներին մատուցում են սնունդ, սոցիալական և մանկավարժական ծառայություններ, խորհրդատվություն, մասնագիտական ուղղորդում, բուժօժանդություններ և սպասարկում, ինչպես նաև զվարճանքներ: Հաղորդվում է, որ երեք այսպիսի ցերեկային խնամքի կենտրոնները արդեն սոցիալական աջակցության ծառայություններ են մատուցում կյանքի բարդ իրավիճակում գտնվող 6-18 տարեկան մոտ 300 երեխայի, ինչպես նաև նրանց ընտանիքներին: Ավելին, տեղական ՀԿ-ի հետ գործակցելով՝ նախարարությունը նախատեսում է տրամադրել այսպիսի ծառայություններ առնվազն ևս 250 երեխայի՝ չորս այլ համայնքային կենտրոնների միջոցով: Նախարարությունը պլանավորում է նաև բարելավել աջակցությունը՝ ուղղված երեխաներին ընտանիքներ վերադարձնելուն, այդ թվում նաև նյութական, հոգեսոցիալական աջակցության և թիրախային զբաղվածության ապահովման միջոցով: 2015թ. ներկայացվել է, որ նախարարությունն ու տեղական ՀԿ-ն պետական

հաստատություններից 40 երեխա են վերադարձրել նրանց կենսաբանական ընտանիքներին և կանխարգելել են ևս 60 երեխայի ինստիտուցիոնալացումը՝ ընտանիքներին տրամադրելով նյութական, նաև էլեկտաէներգիայի սուբսիդիաներ: Նախարարությունը նախատեսում է շարունակել այս միջոցառումները՝ խթանելով խնամակալությունը, ապահովելով ինստիտուցիոնալացումը և կանխարգելելով առնվազն 120 երեխայի տեղաբախումը:

2.2.4. սեռական շահագործման և ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ դեմ պայքարի իրավական ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Հայաստանի վարերացրած Վերանայված Եվրոպական Խարտիայի Հոդված 7§10 - ով անդամ պետություններից պահանջվում է կոնկրետ միջոցառումներ ձեռնարկել՝ կանխարգելելու և պայքարելու երեխաների սեռական շահագործման բոլոր ձևերի դեմ: Սակայն 2015թվականի եզրակացության մեջ ՄԻԵԿ-ն պարզել է, որ Հայաստանի ներպետական օրենսդրությունը պատշաճ կերպով չի պաշտպանում երեխաներին սեռական շահագործման բոլոր ձևերից՝ հանգեցնելով Խարտիայի հետ անհամապատասխանության իրավիճակի⁷⁷: Ավելին, ինչպես նշվեց վերը, Հայաստանը դեռ չի վավերացրել Լանցարոտեի կոնվենցիան:

Հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությունը հանդիպեց Արդարադատության փոխնախարարի հետ, որը ուշադրություն հրավիրեց այն փաստի վրա, որ Լանցարոտեի կոնվենցիայի վավերացումը կպահանջի փոփոխություններ մտցնել գործող օրենսդրության մեջ՝ մասնավորապես Քրեական Օրենսգրքում: Սակայն նա նկատեց, որ կոնվենցիայի կողմից կարգավորվող խնդրո առարկային վերաբերող սկզբունքի հետ կապված ոչ մի առարկություն չկա, և վերահաստատեց իշխանությունների պատրաստակամությունը կոնվենցիայի վավերացման հետ կապված, և անհրաժեշտության դեպքում նույնիսկ Քրեական Օրենսգրքի նախատեսված վերանայումից առաջ՝ հետագա ձգձգումներից խուսափելու նպատակով:

2.2.5. եզրահանգումներ ԵՎ առաջարկություններ

Հանձնակատարը ողջունում է երեխաներ ունեցող կարիքավոր ընտանիքներին Հայաստանում ընտանեկան նպաստների տրամադրումը: Նա համարում է, որ ընտանեկան նպաստները երեխաների աղքատության դեմ պայքարի կարևորագույն գործիքներից են, և առաջարկում է, որ Հայաստանն ընդլայնի աղքատության դեմ պայքարի իր ջանքերը և երաշխավորի բոլոր երեխաների պատշաճ կենսամակարդակ ունենալու իրավունքը, ներառյալ՝ բարձրացնելով նպաստների մասին իրազեկությունը, որպեսզի այսպիսի նպաստների ստանալու իրավունք ունեցող ավելի մեծ թվով ընտանիքներ, հատկապես գյուղական վայրերում, կարողանան փաստացիորեն ստանալ դրանք:

Հանձնակատարը վերհիշում է, որ բոլոր երեխաներն իրավունք ունեն ընտանիքում մեծանալու ու որ ո՛չ հաշմանդամությունը, ո՛չ էլ աղքատությունը չպետք է արդարացնեն նրանց տեղակայումը հաստատություններում: Հանձնակատարը կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկել ապահովելու ինստիտուցիոնալացմանն ուղղված միջոցառումներ: Առաջինն ու ամենակարևորը՝ բավարար ռեսուրսներ պետք է հատկացվեն երեխաների, ներառյալ հաշմանդամություն ունեցող երեխաների

⁷⁷ Ungիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե, [Եզրակացություններ](#), 2015թ.:

խնամքը վերսկսող ծնողներին համայնքային աջակցություն տրամադրելու նպատակով: Եթե խնամքն ընտանիքում հնարավոր չէ, ապա ընտանեկան խնամքի բնույթի լուծումները, ինչպիսիք են խնամակալությունը, որը սկզբունքորեն ավելի լավ լուծում է երեխայի լավագույն շահից դրդով, պետք է գերիշխող լինեն ինստիտուցիոնալացման նկատմամբ: Հանձնակատարը ողջունում է Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի կողմից արված ջանքերը՝ խնամակալության համար հասանելի քվոտաները լրացնելու համար, ներառյալ իրազեկության բարձրացման միջոցառումները: Նա հրավիրում է իշխանություններին շարունակել այս ջանքերը՝ մինչև ժամանակ ավելացնելով հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին խնամք ապահովող խնամակալ ընտանիքների թիվը:

Հանձնակատարը կոչ է անում Հայաստանի իշխանություններին հետագա քայլեր ձեռնարկել Լանցարոտեի կոնվենցիայի վավերացման ուղղությամբ: Նա կոչ է անում նաև բարելավել երեխաների սեռական չարաշահման և սեռական բռնության խնդիրների մոնիթորինգը, ինչպես նաև քայլեր ձեռնարկել այսպիսի հանցագործությունների վերաբերյալ հասարակական իրազեկության բարձրացման ուղղությամբ:

2.3. տարեցՆԵՐԻ իրավունքները

Ինչպես շատ այլ երկրներում, Հայաստանի բնակչությունը արագորեն ծերանում է: Տարեց անձանց համամասնությունը երկրում ներկայում կազմում է 13%, բայց համաձայն ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամի, մինչև 2050թ. 65 տարեկանից բարձր անձանց թիվը նախատեսվում է, որ կհասնի 22-23%-ի, մինչդեռ բնակչության գրեթե մեկ երրորդը կլինի 60 տարեկանից բարձր⁷⁸:

2.3.1. միջազգային և ներպետական չափորոշիչներ

Թեև ներկայում չկա տարեց անձանց իրավունքները պաշտպանող միջազգային համաձայնագիր և համաշարհային մակարդակում այս անձանց իրավունքներով զբաղվող մասնագիտացված գործակալություն, տարեցների հանդեպ կիրառվող չափորոշիչները ու սկզբունքները կարելի է գտնել մարդու իրավունքների հիմնական միջազգային և տարածաշրջանային համաձայնագրերում⁷⁹: Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Գլխավոր Ասամբլեայի 1991թ. 46/91 բանաձևով ընդունված Տարեցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի տասնութ սկզբունքները սահմանում են անկախության, մասնակցության, խնամքի, ինքնակայացման և արժանապատվության առանցքային թեմաների շուրջ խմբավորված ընդհանուր քաղաքականության կողմնորոշումը⁸⁰: Տարեցների տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին ավելի կոնկրետ ուղղորդումները ներկայացված են տարեցների Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային

⁷⁸ Տե՛ս «Գործընկերություն ծերության խնդիրը լուծելու համար», [մամուլից հոդված](#), ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամ, Չայաստան, 7 մարտի 2018թ., տես նաև, «Սեռով պայմանավորված ծնունդների անհավասարակշռությունը Չայաստանում. Ժողովրդագրական ապացույցներ և վերլուծություն», [գեկույց](#), ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամ, Չայաստան, Երևան 2013թ., Էջ 20:

⁷⁹ Տե՛ս ՄԱԿ-ի Մարդու Իրավունքների Գերագույն Չանձնակատարի Գրասենյակ, [Միջազգային չափորոշիչներ և սկզբունքներ](#):

⁸⁰ Տարեցների վերաբերյալ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության [Սկզբունքներ](#), ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի Բանաձև 46/91, ընդունված 16 դեկտեմբեր 1991թ..

իրավունքների կոմիտեի (SUՄԻԿ) ընդհանուր մեկնաբանություն No.6-ում⁸¹, ՄԱԿ-ի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների միջազգային դաշնագրով (SUՄԻՄԴ), որը Հայաստանը վավերացրել է 1993թ.-ին: Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունն ունի տարեցներին վերաբերող երկու կոնվենցիա՝ 1952թ. Սոցիալական ապահովության կոնվենցիան (Նվազագույն չափորոշիչները) (No. 102) և 1967թ. Հաշմանդամության, ծերության և կերակրողին կորցրածների նպաստների կոնվենցիան (No. 128), սակայն դրանցից և ոչ մեկը Հայաստանի կողմից չի վավերացվել: Եվրոպայի խորհրդի ստանդարտների հետ կապված՝ Հայաստանը վավերացրել է Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիան 2004թ., բայց չի ընդունել սոցիալական պաշտպանության տարեցների իրավունքի Հոդված 23-ով սահմանված պարտավորությունները: Եվրոպայի խորհրդի տարեցների մարդու իրավունքների այլ չափորոշիչները ներառում են 2014թ. ՆԿ առաջարկություն CM/Rec(2014)2-ը, տարեց անձանց մարդու իրավունքների խթանումը⁸² և 2017թ. ԵԽԽՎ 2168 բանաձևը (2017թ.)՝ տարեցների մարդու իրավունքների և նրանց համապարփակ խնամքի մասին⁸³:

Հայաստանի սահմանադրության Հոդված 83-ը սահմանում է, ի թիվս այլոց, տարեցների սոցիալական ապահովության իրավունքը: Հոդված 84-ը սահմանում է, որ տարեցներն ունեն արժանապատիվ գոյության իրավունք: 2017թ. հունիսի 18 կառավարությունն ընդունեց «Բնակչության ծերացման հետևանքով առաջ եկող հարցերի լուծման և տարեցների սոցիալական պաշտպանության ռազմավարությունը» և դրա իրագործման համար 2017-2021թթ. գործողությունների ծրագիրը:

2.3.2. աղքատություն ԵՎ տարեց անձինք

Հայաստանում կենսաթոշակները հազվադեպ են բավարարում տարեցներին արժանապատիվ և ինքնուրույն կյանքով ապրելու համար, ուստի նրանք շատ հաճախ ստիպված են հույս դնել իրենց ընտանիքների աջակցության վրա: Ինչպես նշվել է վերը, երբ 2004 թվականին Հայաստանը վավերացրեց 1996թ. Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիան, երկիրն ընդունեց դրա Հոդված 23-ում սահմանված պարտավորությունը, այն է՝ սոցիալական պաշտպանության տարեցների իրավունքը: Սակայն Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն սահմանում է, որ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ պետությունները չեն վավերացնել Հոդված 23-ը, այնուհանդերձ, նրանք պարտավոր են ապահովել տարեցների բարեկեցության նվազագույն մակարդակը, Հայաստանի կողմից ընդունված վերանայված խարտիայի այլ դրույթների լույսի ներքո, օրինակ՝ սոցիալական և բուժօգնության իրավունքը ըստ Հոդված 13-ի պարբերություն 1-ի: Հարկ է նկատել, որ Հայաստանի վերաբերմամբ 2009թ. եզրակացությունում Կոմիտեն գտել է, որ առանց միջոցների մնացած միայնակ անձանց այդ պահին

⁸¹ [Ընդհանուր մեկնաբանություն](#) No.6: Տարեցների տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտե, 8 դեկտեմբեր 1995թ., E/1996/22, էջ 34:

⁸² Անդամ պետությունների տարեցների մարդու իրավունքների խթանման Նախարարների կոմիտեի [Առաջարկություն](#) CM/Rec(2014)2, 19 փետրվարի 2014թ.:

⁸³ Տարեցների մարդու իրավունքների և նրանց համապարփակ խնամքի մասին ԵԽԽՎ [Բանաձև](#) 2168 (2017):

վճարվող սոցիալական աջակցության մակարդակն «ակնհայտորեն անբավարար» էր և աղքատության «շեմի հետ անհամադրելի»⁸⁴:

Ներկայում ծերության կենսաթոշակի համակարգը գործում է Հայաստանի բոլոր քաղաքացիների համար: Համաձայն պաշտոնական վիճակագրության, 2015թ. շահառուների թիվը տարիքային աշխատանքային կենսաթոշակի համար կազմել է 305,600 մարդ, իսկ 10,800 շահառու՝ կերակրողին կորցրածի կենսաթոշակի համար⁸⁵: Համաձայն 2010թ. Պետական կենսաթոշակների մասին օրենքի, տարիքային կենսաթոշակ տրվում է 63 տարեկան այն անձանց, ովքեր վերջին 10 օրացուցային տարում աշխատել են: Տարիքային կենսաթոշակի նվազագույն ամսական գումարը կազմում է 24,000 դրամ (մոտ €43.3): Ինչպես ներկայացված է Ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից, պետական կենսաթոշակի միջին գումարը 2012-2016թթ. համար կազմել է 40,396 դրամ (մոտ €70): 2018թ. հուլիսի դրությամբ այդ միջին գումարը կազմել է 40,196 դրամ (մոտ €72.5): Համեմատության համար, Հայաստանում նվազագույն ամսական աշխատավարձը 2017թ. կազմել է 55,000 դրամ (մոտ €98), մինչդեռ 2015թ. Հայաստանում կիրառվող աքստության ազգային ցուցանիշները եղել են աղքատության վերին շեմը՝ 41,698 դրամ (մոտ €79) ամսական, աղքատության համեմատական գիծ՝ 36,791 դրամ (€70), աղքատության ստորին գիծ՝ 34,234 դրամ (€65) ամսական և վերջապես աղքատության ծայրահեղ գիծ՝ 24 109 դրամ (€46) ամսական⁸⁶:

Ազգային օրենսդրությունը մի քանի լրացուցիչ նպաստներ է սահմանում մի շարք թոշակառուների դասերի համար, օրինակ՝ չորս կամ ավելի երեխա ունեցող, պատերազմի մասնակից կամ խորհրդային բռնաճնշումների զոհ և այլն: Որպես հաշմանդամություն ունեցող գրանցվածները իրավունք ունեն նաև հաշմանդամության նպաստ ստանալու: Ներկայումս 63 տարեկանից բարձր 71,530 անձինք (ներառյալ 39,043 կին) կան, որոնք գրանցված են որպես հաշմանդամություն ունեցող: Ի լրումն, 2014թ. ի վեր, պետական նպաստների համակարգը գործում է այն տարեցների համար, որոնք այլ պարագայում տարիքային կենսաթոշակի իրավունք չունեն: Նպաստը, որը վճարվում է 65 տարեկան տարիքի հասնելուց և ցլյանս է, ներկայում կազմում է 16,000 դրամ (մոտ €29):

Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը տեղեկացրեց հանձնակատարին, որ օրենքի նախագիծ է պատրաստել՝ առաջարկելով նվազագույն ամսական գումար սահմանել ծերության կենսաթոշակի համար, նաև հաշմանդամության և այլ նպաստների նվազագույն չափ՝ 25,500 դրամի չափով (մոտ 46 եվրո)՝ սկսած 1 հունվարի 2019թ.:

2.3.3. մատչելի առողջապահության հասանելիությունը

Բնակչության բժշկական աջակցության և սպասարկման մասին 1996թ. օրենքի ուժով տարրական մեթոդներ և տեխնոլոգիաներ պահանջող առաջնային առողջապահության մատչելիությունն անվճար է: Սակայն, քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները մատնանշեցին հանձնակատարի համար

⁸⁴ ՄԻ ԵԿ [Եզրակացություններ](#) - Հայաստան, 2009թ. (Հոդված 13-1):

⁸⁵ ՄԻ ԵԿ [Եզրակացություններ](#), 2017թ.

⁸⁶ Նույնը, էջ 108

այն, որ մասնագիտացված բուժումը վճարովի է: Մասնավորապես, պալիատիվ խնամքի և ցավազրկողների մատչելիությունը խրոնիկ և անբուժելի հիվանդություններից տառապող հիվանդների համար մնում է խնդրահարույց, հարցը բարձրացվել է HRW կազմակերպության 2014թ. զեկույցում, նաև տարիներ շարունակ Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից: Այցի ընթացքում հանձնակատարի հետ հանդիպած ՀԿ-ների ներկայացուցիչները բողոքեցին տարեցներին մասնագիտացված բուժառայություններ մատուցող բժիշկների կամ տանը կամ համայնքում տարեցների մասնագիտացված խնամքի պակասից: Հայաստանում տարեցներին խնամք տրամադրող հոգեբույժների և հոգեբանների շրջանում ծերերի կարիքների ուղղությամբ մասնագետների պակասը նույնպես վերջերս նշվել էր առողջության իրավունքի ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողի կողմից⁸⁷:

Տանը և համայնքում պալիատիվ խնամքի մատչելիության հետ կապված հարցերը որոշակի առումով հասցեագրվել են պալիատիվ խնամքի հայեցակարգի ընդունմամբ (2012-2016թթ.) և 2017թ. կառավարության պալիատիվ խնամքի, սպասարկման ռազմավարության մասին որոշմամբ և 2017-2019թթ. գործողությունների ծրագրով: Կառավարությունը որոշումներ է ընդունել նաև միայնակ ապրող տարեցներին տանը և հիվանդանոցում մատուցվող սոցիալական ծառայությունների և երեխաներին, տարեցներին ու հաշմանդամություն ունեցող անձանց տրամադրվող խնամքի պայմանների մասին: Նախորդ հանձնակատարն առանձնահատուկ կերպով ողջունեց այս ոլորտում Հայաստանի գրանցած առաջընթացը 2018թ. հունվարին հրապարակած մարդու իրավունքների մեկնաբանությունում⁸⁸: Սակայն հանձնակատարը ՀԿ-ների հետ հանդիպման ժամանակ տեղեկացավ, որ պալիատիվ խնամքը շատ կարիքավոր հայ հիվանդների համար հասանելի չէ այսպիսի բուժման խոչընդոտ հանդիսացող գնի պատճառով, որի բեռը միայն մասնակիորեն է թեթևացվում հասանելի սահմանափակ պետական ֆինանսավորման միջոցով: Այս առումով, հանձնակատարը նկատեց, որ առողջապահության ոլորտում Հայաստանի պետական ծախսերը կազում են ՀՆԱ-ի 2%-ից պակաս, որն աշխարհի ամենացածր ցուցանիշների շարքում է⁸⁹:

Առողջապահության փոխնախարարը հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությանը տեղեկացրեց, որ նախարարության քաղաքականության նպատակն է առողջապահական հաստատությունները ձևափոխել՝ մշտական խնամքի հաստատություններից դարձնելով վայրեր, որտեղ մարդիկ ամբուլատոր բուժում կստանան: Նախարարությունը առաջնահերթություն է համարում նաև ցավազրկողների մատչելիության բարելավումը և պալիատիվ խնամքի կենտրոնների գործունեության կանոնակարգումը: Մի այսպիսի կենտրոն արդեն գոյություն ունի Երևանում. ևս երկուսի ստեղծումը ներկայումս քննարկվում է:

2.3.4. Էզրահանգումներ ԵՎ առաջարկություններ

⁸⁷ Հայաստան կատարած այցի արդյունքում ֆիզիկական և մտավոր առողջության ամենաբարձր հասանելի ստանդարտից օգտվելու բոլորի իրավունքի վերաբերյալ հատուկ զեկուցողի [զեկույց](#), 26 ապրիլի 2018, A/HRC/38/36/լրացում 2, պարբերություն 49:

⁸⁸ «Արժանապատվության և խնամքի ինքնուրույնության տարեցների իրավունքը» [Մարդու իրավունքների մեկնաբանություն](#) հանձնակատար Նիլս Մուժնիեկսի կողմից, հունվար 2018թ.

⁸⁹ [Չեկույց](#) A/HRC/38/36/լրացում 2, պարբերություն 28 (ԱՅԿ գլոբալ առողջապահական ծախսերի տվյալների շտեմարան):

Հանձնակատարը գտնում է, որ տարեցների սոցիալական պաշտպանության ներկա մակարդակը Հայաստանում հեռու է պատշաճ լինելուց: Հիշելով մարդու իրավունքների իր վերջին մեկնաբանությունը, որի վերնագիրն էր «Պահել խոստումը՝ վերջ դնել աղքատությանն ու անհավասարությանը»⁹⁰, հանձնակատարը կարծում է, որ աղքատության դեմ վճռական գործողությունների ձեռնարկումը անմիջական դրական ազդեցություն կունենա Հայաստանում տարեցների բարեկեցության և արժանապատվության վրա: Նա հատկապես առաջարկում է, որ իշխանությունները դիտարկեն ծերության (կենսաթոշակի) նպաստները, որպեսզի ապահովեն, որ ցանկացած այսպիսի նպաստը գերազանցի Հայաստանի աղքատության հիմնական շեմը: Նա առաջարկում է նաև, որ Հայաստանը ստանձնի Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայի Հոդված 23-ով սահմանված պարտավորությունը սոցիալական պաշտպանության տարեցների իրավունքի վերաբերյալ:

Հանձնակատարը հիշեցնում է, որ տարեցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի սկզբունքների թիվ 6 սկզբունքի նախադրյալն այն է, որ տարեցները պետք է կարողանան ապրել տանն այնքան ժամանակ, որքան հնարավոր է, կամ որքան ցանկանում են: Նա համոզված է, որ Հայաստանում ներկայում շուրջօրյա խնամքի տներում խնամք ստացող տարեցներից շատերը լրացուցիչ աջակցության պարագայում կարող էին այդ հաստատություններից դուրս ինքնուրույն կյանք վարել: Լրացուցիչ աջակցությունը պետք է ներառի առողջության խնամքի հասանելիությունը համայնքային և տնային ծառայությունների միջոցով: Հանձնակատարը առաջարկում է նաև, որ իշխանությունները քայլեր ձեռնարկեն գերիատրիկ առողջապահության ոլորտում մասնագիտացված բժիշկների, հոգեբույժների և հոգեբանների սակավության հարցին անդրադառնալու համար:

2.4. ԼԳԲՏԻ անձանց իրավունքները

2.4.1. Իրավական ԵՎ Ինստիտուցիոնալ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Հայաստանը վավերացրել է 2005թ. ուժի մեջ մտած Եվրոպական կոնվենցիայի արձանագրություն No. 12, որը սահմանում է խտրականության ընդհանուր արգելք: Ընդհանուր հավասարության և խտրականության դեմ դրույթները ներառված են Հայաստանի սահմանադրության հոդվածներ 28-ում և 29-ում: Մակայն այս դրույթները ոչ մի հղում չեն կատարում սեռական կողմնորոշվածությանը և գենդերային ինքնությանը (ՄԿԳԻ): Ավելին, հանձնակատարը նկատում է, որ 2016թ. հետազոտությունը պարզել է, որ Հայաստանի իրավական համակարգում գոյություն ունեցող հակախտրական դրույթների մեծ մասը «բնույթով դեկլարատիվ են» և պահանջում են գործառնական կիրարկման մեխանիզմներ⁹¹:

Հումֆոքիան շարունակում է լայնատարած մնալ Հայաստանի հասարակությունում: Ամենավերջին, 2018թ. ԻԼԳԱ-Եվրոպա վարկանիշում, ԼԳԲՏԻ

⁹⁰ «Պահել խոստումը՝ վերջ դնել աղքատությանն ու անհավասարությանը», հանձնակատար Դուևյա Միյատովիչի [Մարդու իրավունքների մեկնաբանություն](#), հուլիս 2018թ.

⁹¹ «ԼԳԲՏԻ անձանց մարդու իրավունքները Հայաստանում. Գործնական գնահատում», [գեկույց](#), Հասարակություն առանց բռնության ԶԿ, Երևան, 2016, էջ 23:

իրավունքների սանդղակում եվրոպական 49 երկրներում Հայաստանը 48-րդ էր⁹²: Հանձնակատարը հիշեցնում է, որ նախորդ հանձնակատարի վերջին այցի զեկույցի մեկնաբանություններում, որտեղ ի թիվս այլոց, առաջարկվել էր⁹³ ընդունել համապարփակ հակախտրական օրենսդրություն, Հայաստանի իշխանությունները նշել էին⁹⁴, որ այսպիսի օրենսդրության ընդունումը քաղաքականության առաջնահերթության հարց է, որը ներառված է Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարության իրականացման գործողությունների ծրագրում: Այնուհանդերձ, հանձնակատարը ոգևորությամբ իմացավ, որ 2018թ. սկզբին Արդարադատության նախարարությունը նախապատրաստել էր խտրականության դեմ մի նախագիծ՝ իրավահավասարության մասին օրինագծի տեսքով: Մակայն 2018թ. ապրիլ-մայիս ամիսների իրադարձություններից և դրանց հաջորդած կառավարության փոփոխություններից հետո այս օրենսդրական գործընթացը կանգ է առել:

Մի քանի շփ-ներ բողոքեցին հանձնակատարին, որ իրավահավասարության մասին օրենքի նախագիծը չէր ներառել ոչ մի հստակ հղում ՄԿԳԻ-ին՝ որպես խտրականության արգելման հիմք: Այս առումով, Արդարադատության փոխնախարարը տեղեկացրեց հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությանը, որ ներկայիս օրենքի նախագիծն անշուշտ չի ներառի այսպիսի հստակ հղում, քանի որ դրա բառային ձևակերպումը կկազմվի համաձայն Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի արձանագրություն No. 12 և Հայաստանի սահմանադրության համապատասխան դրույթների, իսկ դրանցից ոչ մեկն այսպիսի ձևակերպում չի պարունակում, այլ պարունակում են խտրականության հիմքերի ոչ սպառիչ մի ցանկ: Այս առումով հանձնակատարը նկատում է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը սեռական կողմնորոշվածությունը համարում է խտրականության արգելման հիմք⁹⁵: Ի լրումն, սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմունքներով խտրականության դեմ պայքարի միջոցառումների՝ 2010թ. մարտին ընդունված ՆԿ CM/Rec(2010)5 առաջարկությունը առաջարկում է, որ անդամ պետությունները ապահովեն «սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության հիմունքներով խտրականության դեմ պայքարելու համար օրենսդրական և այլ միջոցառումների ընդունումն ու արդյունավետ իրականացումը»⁹⁶: Ավելին, «Սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության հիմքով խտրականություն» վերնագրով ԵԽԽՎ Բանաձևը 1728 (2010)⁹⁷ կոչ է անում անդամ պետություններում «ընդունել և կիրարկել հակախտրական օրենսդրություն, որը սեռական կողմնորոշվածությունը և գենդերային ինքնությունը ներառում է խտրականությունը արգելող հիմքերի

⁹² Ծիածան Եվրոպա 2018 [վարկանիշ](#), Միջազգային լեսբի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանս և ինտերսեքս անձանց սանցիացիա (ԻԳԼ Ա-Եվրոպա), 2018թ.

⁹³ CommDH(2015)2 [զեկույց](#), զեկույցի պարբերություն 114:

⁹⁴ CommDH(2015)2, կառավարության [մեկնաբանությունները](#):

⁹⁵ Դատարանի համապատասխան նախադեպի համառոտ նկարագիրը տե՛ս դրա՝ [Տվյալները](#) [թեքթիկը](#) – սեռական կողմնորոշման հարցեր, Լոյեմբեր 2018թ.

⁹⁶ CM [Առաջարկություն](#) CM/Rec(2010)5՝ սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմունքներով խտրականության դեմ պայքարի միջոցառումներ, մարտ 2010թ.

⁹⁷ ԵԽԽՎ [Բանաձև](#) 1728 (2010) «Սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմունքներով խտրականություն»:

շարքում, ինչպես նաև ընդունել և կիրառել պատիժներ խախտումների համար»։ Խտրականության դեմ օրենսդրությունում սեռական կողմնորոշվածությունն ու գենդերային ինքնությանը կոնկրետ հղման ներառումը հստակ ազդակ է ուղարկում, որ այսպիսի խտրականությունն արգելված է։ Ավելին, հանձնակատարը տեղյակ չէ որևէ համապատասխան ներպետական նախադեպի մասին, որը ցույց կտար, որ Հայաստանի օրենսդրությունում արդեն գոյություն ունեցող ընդհանուր հակախտրական չափորոշիչները կիրառվում են դատարաններում կամ վարչական վարույթներում ԼԳԲՏԻ անձանց նկատմամբ։

Հանձնակատարը նկատում է, որ ներկայում Հայաստանը չի քրեականացրել սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմունքներով ատելության խոսքը և չի դարձրել ՄԿԳԻ-մոտիվացված ատելությունը այլ հանցագործությունների համատեքստում ծանրացուցիչ հանգամանք։ Ատելության հանցագործությունները ԼԳԲՏԻ անձանց հանդեպ ենթադրաբար դասակարգվում են որպես նվազ ծանր հանցագործություններ՝ առանց հաշվի առնելու ատելության տարրը։ ՀԿ հատվածը ներկայացնող գրուցակիցներից ոմանք մտահոգություն հայտնեցին վերջերս հանրային դիսկուրսում ԼԳԲՏԻ անձանց դեմ ատելության խոսքի աստիճանաբար աճող հաճախականության կապակցությամբ։ Այս առումով Արդարադատության փոխնախարարը հաղորդեց հանձնակատարի գլխավորած պատվիրակությանը, որ չնայած Քրեական օրենսգիրքն արդեն քրեականացրել է ատելության խոսքը, հատուկ դրույթներ ավելացնելու անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ՝ սեռական կողմնորոշման դրդապատճառով ատելության խոսքի հստակ քրեականացման համար։

Ի լրումն, հանձնակատարը կցանկանար ընդգծել իրավապահ համակարգի աշխատակիցների վերապատրաստման կարևորությունը՝ ատելության խոսքի և ԼԳԲՏԻ անձանց թիրախավորած ատելության հանցագործություններին պատշաճ արձագանքելու համար։ Եվրոպայի խորհուրդն այս առումով վերապատրաստման ձեռնարկ է հրապարակել⁹⁸։ Ի լրումն, Եվրոպայի խորհրդի որոշ երկրներ իրենց համապատասխան ոստիկանական ուժերում ստեղծել են ԼԳԲՏԻ հարցերով զբաղվող հատուկ խմբեր, որպեսզի մեծացնեն վստահությունն ու խթանեն ատելության հանցագործությունների մասին հաղորդումները⁹⁹։

2.4.2. հետագա զարգացումները հանձնակատարի այցի ընթացքում ԵՎ ԴՐԱՆԻՑ հետո

Հանձնակատարը նկատում է, որ ԼԳԲՏԻ անձանց նկատմամբ հանդուրժողականության ու նրանց իրավունքները հարգելու անհրաժեշտության մասին հանրային իրազեկության բարձրացումը Հայաստանում շարունակում է խնդրահարույց լինել։ Ինչպես նախորդ տարիներին, հոմոֆոբիայի, տրանսֆոբիայի և բիֆոբիայի դեմ միջազգային օրը (IDAHOT) 2018թ. Հայաստանում չնշվեց, բացառությամբ օտարերկրյա դեսպանատներից մեկում ծիածանագույն դրոշի ծածանման դեպքի։ Հանձնակատարը հիասթափված էր նաև իմանալ, որ 2017թ.

⁹⁸ «ԼԳԲՏԻ անձնաց դեմ ատելության հանցագործության հսկումը. Պրոֆեսիոնալ ոստիկանական արձագանքի վերապատրաստում», [ձեռնարկ](#), Եվրոպայի խորհուրդ, մայիս 2017թ.

⁹⁹ Տեղական և տարածքային մակարդակում ոստիկանների լավ պրակտիկայի [Յամառոտագիր](#)՝ պայքարելու սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության հիմունքներով խտրականության դեմ, Եվրոպայի խորհուրդ, հունիս, 2016թ.

ԼԳԲՏԻ իրավունքների մասին հասարակական իրազեկության բարձրացման պաստառները, որոնք տեղադրվել էին Երևանում «Փինք Արմենիա» ՀԿ-ի կողմից, արագորեն հեռացվել էին քաղաքային իշխանությունների հրահանգով:

Իր այցի ընթացքում հանձնակատարը տեղեկություն ստացավ, որ հեղինակավոր խորհրդարանականներից մեկն առաջարկ է ներկայացրել՝ առաջարկելով քրեականացնել հասարակական վայրերում նույն սեռի անձանց համբուրվելը: Այցի ընթացքում մի քանի ՀԿ-ներ տեղեկացրեցին հանձնակատարին, որ օրենքն ընկալվել է որպես կոնկրետ ԼԳԲՏԻ հանրությանը թիրախավորող և որ այն մի շարք ԶԼՄ-ների հրապարակումներում պիտակավորվել էր որպես «հոմոսեքսուալության պրոպագանդան արգելող» օրինագիծ:

Հանձնակատարը մտահոգությամբ նկատեց, որ իր այցից հետո մեկ այլ օրենսդրական նախաձեռնություն, այն է՝ Երեխային իրավունքների մասին Հայաստանի Հանրապետության 1996թ. օրենքում փոփոխություններ մտցնելու մասին P-379 օրինագիծը, Ազգային Ժողով է ներկայացվել մի խումբ պատգամավորների կողմից: Խնդրո առարկա օրինագիծն առաջարկում է անօրինական համարել «երեխաների ֆիզիկական, մտավոր և հոգեկան զարգացմանը սպառնացող տեղեկատվության տարածումը կամ պրոպագանդան», ինչպիսին է «ոչ ավանդական սեռական հարաբերությունների» մասին տեղեկության տարածումը: Օրենքի նախագիծը սահմանում է «ավանդական սեռական հարաբերությունը» որպես սեռական հարաբերություն տղամարդու և կնոջ միջև, ցանկացած այլ տեսակի սեռական հարաբերություն՝ որպես «ոչ ավանդական» և բացահայտորեն այս կատեգորիայում է ներառում հոմոսեքսուալ հարաբերությունների օրինակը ինցեստի, զոոֆիլիայի և պեդոֆիլիայի օրինակների հետ: Օրինագիծն առաջարկում է նաև վարչական օրինախախտում համարել երեխաների շրջանում «ոչ ավանդական սեռական հարաբերությունների պրոպագանդան»: Օրինագիծն ուղեկցող հիմնավորումը մասնավորեցնում է, որ դրա նպատակն է ամրապնդել «հասարակության բարոյականությունը պաշտպանելու» Հայաստանի պոզիտիվ պարտավորության հիմքը: Մույն զեկույցի կազմման ժամանակ օրինագիծը պաշտոնապես ներառված չէր խորհրդարանի օրակարգում:

Հանձնակատարն ավելի հիասթափվեց, իմանալով, որ ԼԳԲՏԻ քրիստոնյաների Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի Ֆորում Խորհրդաժողովը, որը պետք է տեղի ունենար Հայաստանում 14 - 18 նոյեմբեր 2018թ.-ին, վերջին պահին չեղարկվել է¹⁰⁰: Դրա կազմակերպիչները՝ ԼԳԲՏ քրիստոնեական խմբերի եվրոպական ֆորումը և Նոր Սերունդ ՀԿ, ստացել են մահվան սպառնալիքներ, ատելության հրահրումները, ներառյալ հասարակական գործիչների և կարծիք ձևավորողների կողմից, ուստի մասնակիցների անվտանգության նկատառումներից ելնելով՝ միջոցառումը չեղարկվեց:

2.4.3. Եզրահանգումներ ԵՎ առաջարկություններ

Հանձնակատարը վերհիշում է, որ Հայաստանի իշխանությունները պարտավորություն են ստանձնել ապահովելու Հայաստանում հանրային կյանքում

¹⁰⁰ Տե՛ս միջոցառման չեղարկման վերաբերյալ կազմակերպության [մամլո հաղորդագրությունը](#), 6 նոյեմբեր 2018թ.:

ոն է մեկիք որևէ ոլորտում խտրականության չենթարկվելը, և այս առումով նա կրկնում է առաջարկությունը, որ իշխանությունները պետք է ընդունեն խտրականության դեմ համակողմանի մի օրենք, որն, ըստ նրա, պետք է հատուկ հղում կատարի սեռական կողմնորոշմանն ու գենդերային ինքնությանը՝ որպես խտրականությունն արգելող հիմք, այդ օրենքը հնարավորինս արդյունավետ դարձնելու նպատակով:

Հանձնակատարը մեծապես մտահոգված է ԼԳՖՏԻ համայնքին թիրախավորած օրենսդրական նախագծերի խորհրդարան ներկայացմամբ: Չնայած, որ երկու նախագծերի ընդունումն էլ անորոշ է մնում, հանձնակատարն անհանգստացած է, որ այսպիսի փորձերը կարող են նախատեսված լինել հակա-ԼԳՖՏԻ տրամադրություններ խթանելու համար՝ որպես իրար ընդդիմացող քաղաքական խմբերի միջև մրցակցության տարր: Այսպիսի նախագծերը հավանական է, որ ոչ միայն անտեսեն Հայաստանում ԼԳՖՏԻ համայնքի իրավունքները, այլ նաև շեղեն այլ, խոցելի խմբերի վրա ազդեցության պատճառով հրատապ լուծում պահանջող առանցքային հարցերից, օրինակ՝ աղքատության խնդրից (տես նախորդ բաժինները): Նա կոչ է անում Ազգային ժողովին միանշանակ կերպով մերժել այս և այլ օրենսդրական առաջարկները, որոնք կարող են խախտել ԼԳՖՏԻ անձանց արտահայտման ազատության հիմնարար իրավունքները:

Վերջապես, հանձնակատարը քաջարելում է կառավարությանը հրատապ և հստակ դիրքորոշում ստանձնել ԼԳՖՏԻ անձանց, ներառյալ ԼԳՖՏԻ ակտիվիստներին թիրախավորող բռնության, ատելության խոսքի և ատելության հանցագործության բոլոր դեպքերի դեմ և երաշխավորել, որ ցանկացած այսպիսի միջադեպ պատշաճ կերպով կդատապարտվի հանրային տիրույթում, կհետաքննվի և կդատաքննվի: Ի հավելումն ՄԿԳԻ պայմանավորված ատելության խոսքը քրեականացնող օրենսդրության ընդունման և ՄԿԳԻ պայմանավորված ատելության խոսքը քրեական իրավունքում ծանրացուցիչ հանգամանք դարձնելուն, հանձնակատարն առաջարկում է, որ իշխանությունները վերապատրաստում և իրազեկության բարձրացման միջոցառումներ իրականացնեն այս հարցերի վերաբերյալ իրավապահ մարմինների և դատավորների շրջանում:

2008թ. մարտի 1-ին տեղի ունեցած բռնի դեպքերի և զոհերի հետ կապված հետաքննության և հաշվետվողականության հարցն արդեն դարձել է նախորդ հանձնակատարների կողմից մի քանի առաքելությունների և երկիր կատարված այցերի արդյունքով մի քանի զեկույցների և այլ փաստաթղթերի թեմա: Դրանք հրապարակվել են 2008թ. մարտին¹⁰¹, 2008թ. սեպտեմբերին¹⁰², 2011թ. մայիսին¹⁰³ և

¹⁰¹ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու Իրավունքների Հանձնակատար Թոմաս Համմարբերգի [Ձեկույց](#), 20 մարտի 2008թ., CommDH(2008)11:

¹⁰² Հատուկ առաքելություն Հայաստան: Եվրոպայի խորհրդի Մարդու Իրավունքների Հանձնակատար Թոմաս Համմարբերգի [Եզրահանգումների ամփոփում](#), 29 սեպտեմբեր 2008թ., CommDH(2008)29:

¹⁰³ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու Իրավունքների Հանձնակատար Թոմաս Համմարբերգի [Ձեկույց](#), 9 մայիս 2011թ., CommDH(2011)12:

2015թ. մարտին¹⁰⁴: Բազմաթիվ առիթներով Հայաստանի իշխանություններին ուղղված կրկնվող հիմնական առաջարկությունները եղել են՝ սկսել և ակտիվորեն իրականացնել մի խիստ համապարփակ քննություն, որը կլինի անկախ, անաչառ, թափանցիկ, բնակչության կողմից կրնալվի որպես արժանահավատ, ինչպես նաև պարզաբանել այս միջադեպերի ժամանակ հերթապահող ոստիկանության և անվտանգության աշխատակիցների հրամանատարության պատասխանության հարցը, ապահովել զոհերի ընտանիքների լիարժեք ներգրավումը, հետաքննության մասին տեղեկացվածությունը, իրազեկել հանրությանը հետաքննության առաջընթացի ու արդյունքների մասին: Հանձնակատարը նկատեց, որ ի հեճուկս այն փաստի, որ ավելի քան մեկ տասնամյակ է անցել 2008թ. մարտից, հետաքննությունը դեռ չի հասցվել եզրահանգման:

Վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի կողմից Հայաստանի Հատուկ Քննչական Ծառայության նոր պետ նշանակելուց հետո, 2018թ. հուլիսի 26 –ին ՀՔԾ Հայաստանի նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանին և բանակի նախկին երկու բարձրաստիճան պաշտոնյաներին «սահմանադրական կարգը տապալելու» քրեական մեղադրանք ներկայացրեց: Պրն. Քոչարյանը հերքեց մեղադրանքները որպես «քաղաքական վենդետտա» և կարճ ժամանակով նախնական կալանքի տակ վերցվեց, նախքան վերաքննիչ դատարանի կողմից գրավով արձակվելը, այնինչ երկու այլ նախկին պաշտոնյաներ ազատ էին արձակվել գրավի դիմաց: Հանձնակատարը հասկանում է, որ պրն. Քոչարյանը, այնուհանդերձ, կրկին կալանքի տակ է վերցվել 2018թ.-ի դեկտեմբերի 7-ին, և ներկայում բոլոր երեք մեղադրյալների գործերն ընթացքի մեջ են:

Հանձնակատարը հավատում է, որ 2008թ. մարտին բռնի գործողությունների և զոհերի վերաբերյալ հաշվետվողականությունը բեռ է, որը հայ հասարակության վրա չափից երկար ժամանակ է ծանրացած: Նա ողջունում է Հայաստանի կողմից ձեռնարկված քայլերը, որպեսզի վերջնական կերպով սահմանի այդ պատասխանատվությունը և փակի այս ցավալի էջը: Սակայն նա ընդգծում է, որ այս գործընթացը պետք է իրականացվի շատ զգույշ կերպով և խստորեն համապատասխանի իրավունքի գերակայության, դատական իշխանության անկախության, դատավարության թափանցիկության և երաշխիքների սկզբունքներին, որպեսզի բացառվի ենթադրյալ վրեժի քաղաքականության կամ ընտրովի արդարադատության ցանկացած մեղադրանք: Հանձնակատարը շեշտադրում է նաև քրեական հանցանքի մեջ մեղադրվող ցանկացած անձի անմեղության կանխավարկածի պահպանման կարևորությունը և որ հատկապես քաղաքական գործիչները պետք է խուսափեն իրենց հանրային հայտարարություններով հանրության շրջանում այնպիսի տպավորություն ստեղծել, որ մեղադրվող անձինք մեղավոր են, նախքան իրավասու դատական մարմնի կողմից մեղադրական դատավճռի հրապարակումը:

Վերջապես, մի շարք գրուցակիցներ բողոքեցին հանձնակատարին և նրա պատվիրակությանը այն մասին, որ իրենք ականատես են եղել կամ նույնիսկ անձնապես հասցեատերն են դարձել վերջին ամիսներին Հայաստանում քաղաքական գործիչների կամ սոցիալական մեդիայի օգտատերերի կողմից

¹⁰⁴ [Չեկուլց](#) CommDH(2015)2, հղում է արվել վերոբերյալ ճանոթագրություն 17-ում:

թշնամանք սերմանող, վիրավորական կամ սադրիչ հայտարարությունների կամ մեկնաբանությունների՝ հաճախ փորձելով իրենց մեղադրել նախկին կառավարության գործողությունների համար: Հանձնակատարը կարծում է, որ այսպիսի խոսքը կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ միասնական հասարակություն կառուցելու և նախկին պառակտումները հաղթահարելու համար: Նա կոչ է անում բոլոր քաղաքական գործիչներին և հասարակական գործիքներին ու կարծիք ձևավորողներին՝ հատուկ զուշավորություն ցուցաբերել և խուսափել հանրային խոսքում բևեռացնող, խարանդ կամ բորբոքող խոսքի օգտագործումից: